

Izgradnja narodnog suvereniteta i prava na otpor u ranom novom vijeku

Turić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:999379>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Katedra za opću povijest prava i države

Ivan Turić

IZGRADNJA NARODNOG SUVERENITETA I PRAVA NA OTPOR

U RANOM NOVOM VIJEKU

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Miran Marelja

Zagreb, lipanj 2024. godine

IZJAVA O IZVORNOSTI

Ja, Ivan Turić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću izjavljujem da sam isključivi autor diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio drugim izvorima do onih navedenih.

Ivan Turić, v. r.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Nizozemska i Osamdesetogodišnji rat	4
2.1. Uvertira u obliku vladavine Karla V.	5
2.2. Određenje početka sukoba	7
2.3. Utrechtska unija i Akt o abjuraciji	8
2.4. Povijesni razvoj pravne misli	11
2.4.1. Elegantna pravna škola i monarhomahi	11
2.4.2. Althusius - sinteza Bodina i monarhomaha	14
2.4.3. Hugo Grotius	16
3. Engleska i Engleski građanski rat	18
3.1. Peticija o pravima	20
3.2. Pamfleti revolucije	22
3.3. Zakon o pravima	27
4. SAD i Američki rat za neovisnost	28
4.1. Deklaracija o pravima Virginije	29
4.2. Deklaracija o neovisnosti	30
5. Zaključak	34
6. Literatura	35

1. Uvod

Kao što jedna uvriježena izreka na latinskom jeziku kaže, ništa ne proizlazi iz ničega.¹ Povijest nam to uvijek iznova pokazuje. Uzročno-posljedični tijek se može pratiti iz svih današnjih zbivanja, razmišljanja i shvaćanja, pa sve unatrag tisućama godina, dokud sežu najstariji napisani i očuvani tekstovi, a još i dalje prateći arheološke ostatke prvih civilizacija čovječanstva. Tako i svi današnji pravno-politički pojmovi, pravni sustavi, te pravno-politička shvaćanja, imaju svoje korijenje u prošlosti, gdje su se mnogi istoga imena do danas zadržali po mnogočemu u istom opsegu i sadržaju, a po mnogočemu drugome promijenili ili ime, ili opseg, ili sadržaj, ili određena kombinacija od navedenog.

Pojam suverenitet ili suverenost (franc. *souveraineté*) prema konvencionalnom mišljenju je definiran kao vrhovna i konačna politička vlast, iznad koje, u pogledu donošenja i provođenja političkih odluka, nema više vlasti.² Primarno se ta definicija odnosi na unutarnji vid suverenosti, tj. onaj ustavnopravni vid suverenosti. Danas se u većini ustavnopravnih poredaka smatra da suverenitet pripada narodu, te se takav oblik suverenosti naziva narodnim suverenitetom.³ S druge strane, prema međunarodnom javnom pravu, koje se više bavi onim vanjskim vidom suverenosti, pojam suverenosti obuhvaća pravo naroda svake države da određuje i mijenja svoje ustavno uređenje po svojoj volji, da sklapa ugovore s drugim državama, da na svojem području provodi isključivu vlast i sudbenost nad osobama i stvarima.⁴ Kraće, ukupnost međunarodnih prava i obveza priznatih međunarodnim pravom koje se pripisuju neovisnoj teritorijalnoj jedinici, tj. državi kao osnovnom subjektu međunarodnog prava.⁵ U tom smislu, međunarodno javno pravo ne zanima toliko tko je nositelj suverenosti prema unutrašnjem shvaćanju države, već ono pripisuje to pravo svakoj državi na temelju njenog postojanja, nakon što je prethodno ispunila zahtjeve kriterija državnosti.⁶ Suverenost kao takva, se smatra jednim od temeljnih prava država prema međunarodnom javnom pravu.⁷

¹ *Ex nihilo nihil fit* (lat.).

² Pojam suverenitet. „Hrvatska enciklopedija“, mrežno izdanje. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2013 – 2024. Pristupljeno 9.6.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/suverenitet>>

³ Smerdel, Branko, „Ustavno uređenje europske Hrvatske“, *Narodne Novine*, Zagreb, 2020., str. 12.

⁴ Andrassy, Juraj; Bakotić, Božidar; Seršić, Maja; Vukas, Budislav, „Međunarodno pravo“, 1. dio, *Školska knjiga*, Zagreb, 2010., str. 114.

⁵ Crawford, James, „The Creation of States in International Law“, *Oxford Public International Law*, 2nd ed., 2006., str. 32.

⁶ *Ibid.*

⁷ Andrassy et alia, op. cit. (bilj. 4), str. 112.

Iako je suverenost prvo formulirana u antičkom Rimu sa svrhom uspostave teoretskog apsolutizma i učvršćenja careve despotske vladavine, ključan za početak našeg razmatranja u ovom diplomskom radu je trenutak njegovog idućeg formuliranja, u Europi pred kraj 16. stoljeća. Tada se taj pojam ponovno otkriva i formulira kao odgovor na sve jača pozivanja na srednjovjekovno pravo na otpor monarhu u povodu unutarnjih i vjerskih sukoba. Smatralo se kako bi takvo neograničeno shvaćanje vlasti u rukama monarha trebalo dovesti do mira, reda i stabilnosti u tada turbulentnim vremenima ranog modernog doba.⁸ Tada je Jean Bodin, u prvoj knjizi iz skupa djela *Šest knjiga o Republici*, definirao suverenost (lat. *maiestas*) kao najvišu, apsolutnu i neprekidnu vlast nad građanima i podanicima u državi.⁹ Iako takav suveren ne bi bio ograničen vlastitim zakonima, on je bio ograničen Božjim zakonom i zakonom prirode.¹⁰ Usprkos povratku apsolutnog suvereniteta monarha, i njegovom dominiranju uobičajenim oblicima organizacije vlasti par stoljeća od svog „uskrsnuća“,¹¹ paralelno i unutar te dominacije, razvija se tihi otpor, koji će kroz određene povijesne događaje, točnije tri revolucije za koje želimo dokazati kako su međusobno povezane, dovesti do pobjede ideje narodnog suvereniteta, nad apsolutnim suverenitetom monarha. Onoga trenutka kada je ta ideja apsolutnog suvereniteta u rukama monarha u svojoj konačnosti bila poražena, samo je bilo pitanje vremena kada će „zavladati“ Europom i kasnije čitavim svijetom.¹²

Upravo je srednjovjekovno pravo na otpor,¹³ zbog čijeg jačanja suprotstavljene struje zazivaju suverenost monarha u apsolutnom opsegu i sadržaju kao izvor stabilizacije društva, drugi važan element analize ovog rada. Kroz srednji vijek je postojala ideja, koja proizlazi iz pravnog shvaćanja germanskih naroda, kako je vladar vezan zakonom i da nezakonito vršenje vlasti opravdava i, štoviše, zahtijeva otpor. Grewe navodi da u djelu *Sachsenspiegel* (Sasko zrcalo), srednjovjekovni pisac/pravnik Eike von Repgow tvrdi: „*Svaki čovjek je dužan pružiti otpor nezakonitim djelima svoga kralja ili suca, te pomoći u takvom otporu, čak i ako se radi o njegovu rodu ili nadređenom feudalcu. Čineći to, ne krši svoj zavjet odanosti*“.¹⁴ Kao što možemo vidjeti, tu se radi o pravu na otpor pojedinca, koje može proizaći u šire, tj. kolektivno

⁸ Hinsley, Francis H., „Sovereignty“, *F. H. Hinsley Basic Books*, New York, 1966., str. 126.

⁹ Lee, Daniel, „Popular Sovereignty in Early Modern Constitutional Thought“, *Oxford Constitutional Thought*, Oxford, 2018., str. 189.

¹⁰ Shaw, Malcolm N., „International Law“, *Cambridge UP*, Cambridge, 2008. str. 16.

¹¹ Države u kojima ćemo govoriti, u konkretnom povijesnom razdoblju analize predstavljaju iznimke od pravila, jer u tom razdoblju dominantan oblik organizacije vlasti unutar države je apsolutna monarhija. Wilson, Peter H., „Absolutism in Central Europe“, *Routledge*, 2000., str. 1.

¹² *Ibid.*

¹³ Grewe, Wilhelm G., „The Epochs of International Law“, *De Gruyter*, Berlin, Boston, 2000., str. 70.

¹⁴ *Ibid.*

pravo, ako se više pojedinaca ujedini, ali tada nema poimanja nekog kolektiva, npr. naroda, kao nositelja prava na otpor.

Istovremeno, kako je za svaku svrsishodnu znanstvenu raspravu i istraživanje bitno definiranje osnovnih pojmova na kojima se ta rasprava i istraživanje temelje, kao što bi u ovom slučaju bila problematika definicije pojma narod. Za opisati određeni kolektivni entitet, može se putem triju kategorija: naroda određenog etničkom pripadnošću, naroda određenog geografskim položajem na kojem se nalazi te naroda određenog političkom pripadnošću određenoj državi. Svjesni kako je ovo suvremena interpretacija, te da se pojam naroda mijenjao kroz godine i stoljeća, u svakome trenutku treba imati u vidu pojam naroda u kontekstu vremena i njegovih sudionika i interpretatora.¹⁵ Međutim, različita shvaćanja pojma narod kroz povijest, nisu zapreka za shvaćanje razvoja koncepta narodnog suvereniteta i prava naroda na otpor, jer su puno važnije implikacije tih konceptata, definirane negacijom drugih tada aktualnih konceptata, nego sam sadržaj pojmova.

Nadalje, ključno je bilo preuzimanje od strane Katoličke Crkve tog germanskog prava na otpor te pretvorbe tog prava u crkvenu doktrinu prava na otpor vladaru tiraninu. Do toga dolazi prilikom sukoba cara i pape u prevlasti za svjetovnom moći u katoličkoj Europi. Upravo taj prikaz kralja tiranina, koji svojim protupravnim djelovanjem odbacuje svoj kraljevski status, bio je središte fokusa gore navedene doktrine.¹⁶ Čini se kako je upravo razvoj ideje narodnog suvereniteta, ojačan idejom prava na otpor tiraninu, s vremenom doveo do nastanka novih država, i do radikalnih političkih prevrata u drugima, zbog kojih će te države snažno obilježiti razdoblje rane moderne Europe, te donijeti na svijet ostavštinu koja će ostati do dana današnjega, ponajviše u vidu prava naroda na samoodređenje.¹⁷ Kako bismo pokušali testirati gore navedenu hipotezu, odabrali smo tri povijesne revolucije, koje su se dogodile u razdoblju ranog modernog doba. Počinjemo s nastankom Nizozemske Republike, na prijelazu 16. i 17. stoljeća, i takozvanim Osamdesetogodišnjim ratom za neovisnost, u kojem su Ujedinjene Provincije (Utrechtske unije)¹⁸ izvojevale pobjedu i neovisnost od Španjolske, što im je u konačnici priznato na westfalskim mirovnim konferencijama.¹⁹ Potom dolazimo do zbivanja u

¹⁵ Hofbauer, Jane A., „Sovereignty in the Exercise of the Right to Self-Determination“, *Brill/Nijhoff*, Leiden, 2016., str. 20.-21.

¹⁶ *Ibid*, str. 72.; Hinsley, op. cit. (bilj. 8), str. 66.

¹⁷ Povelja UN-a, čl. 1. st. 2.; Deklaracija o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima, čl. 1. i 2.; Fisch, Jörg, „The Right of Self-Determination of Peoples: The Domestication of an Illusion“, *Cambridge University Press*, 2015., str. 62.

¹⁸ Boogman, J., C., „The Union of Utrecht: its Genesis and Consequences“, *BMGN - Low Countries Historical Review*, sv. 94, br. 3, 1979., str. 377.

¹⁹ Vukadinović, Radovan, „Međunarodni politički odnosi“, *Politička kultura*, Zagreb, 2004., str. 22.

Velikoj Britaniji i Irskoj, s glavnim fokusom na događanja u samoj Engleskoj, gdje zbog pokušaja konačnog uvođenja apsolutističkog načina vladanja od strane nove vladajuće dinastije Stuart, dolazi do direktnog sukoba između samog kralja i engleskog parlamenta. Dolazi do, tzv. Puritanske revolucije, koja se odvija sredinom 17. stoljeća,²⁰ međutim konačni pečat tom turbulentnom vremenu daje Slavna revolucija 1688./1689., nakon digresije u vidu Restauracije dinastije Stuart, u kojem je konačno izvojevana pobjeda parlamenta nad kraljem, te su učvršćeni temelji parlamentarne monarhije.²¹ Treći događaj koji obrađujemo jest Američki rat za neovisnost, u kojem su engleske američke kolonije, kao konačan znak otpora kralju tiraninu Georgeu, proglasile neovisnost od engleske krune 1776. godine²², kasnije izvojevale i pobjedu u ratu, te postavile temelj svoje republike prvim modernim republičkim ustavom, koji se temelji na ideji narodnog suvereniteta, iz 1787. godine.²³ Fokus rada će biti na razvoju pravne misli u pozadini gore spomenutih revolucionarnih ideja, povijesnom kontekstu samih događanja te glavnim pravopolitičkim dokumentima povezanih s gore navedenim revolucijama.

2. Nizozemska i Osamdesetogodišnji rat

Nizozemska u širem smislu (uključujući čitav današnji prostor Beneluxa²⁴) je spadala u nasljedne zemlje Habsburgovaca, koje su dobili prilikom nasljeđivanja krune kraljevstva Burgundije, te istovremeno se smatrala dijelom Svetog Rimskog Carstva Njemačke Krune, iako zapravo perifernim dijelom Carstva, čijim je dijelom ostala formalno sve do 1648. godine. Odraz te perifernosti se odražava i na viđenje kako tamošnji staleži nisu se u potpunosti smatrali pripadnicima kruga staleža Carstva.²⁵ Između ostalog i u Nizozemskoj, zbog običaja vladajućih dinastija, ali i pravne tradicije, polako je dovodilo do odmicanja i u pravnom smislu od carske jurisdikcije, a posebice se to počelo događati u razdoblju kada su osobe vladajućeg Habsburgovca u Nizozemskoj i osobe izabrane za cara Carstva, postale različite.²⁶ Upravo je to proces koji se polako odvijao kroz period Osamdesetogodišnjeg rata, i događajima neposredno prije i poslije tog razdoblja sukoba na području tadašnje Nizozemske.

²⁰ Kurtović, Šefko, „Opća povijest prava i države, II. knjiga, Novi vijek“, *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 2005., str. 21.

²¹ Bastaić, Konstantin; Krizman, Bogdan, „Opća historija države i prava“, *Informator*, Zagreb, 1976., str. 130.-131.

²² Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 86.

²³ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 146.

²⁴ Belgija, Nizozemska, Luxemburg

²⁵ Whaley, Joachim, „Germany and the Holy Roman Empire, dio 1.“, Oxford University Press, 2012., str. 22.

²⁶ *Ibid*, str. 24.

2.1. Uvertira u obliku vladavine Karla V.

Od 13. do 16. stoljeća traje period u kojemu se pokrajine današnje Nizozemske i njihovi vladari sve više i više okreću Engleskoj i Francuskoj, te veze s carom sve više slabe, te carevi gotovo pa uopće ne posjećuju te krajeve. Već u 15. stoljeću te pokrajine niti sudjeluju na skupštini carstva (*Reichstag*), niti plaćaju carske poreze.²⁷ Nakon takvog perioda izrazite decentralizacije, te slikovito rečeno „napuštanja“ nizozemskih pokrajina od strane cara, dolazi do promjena prilikom reformi Svetog Rimskog Carstva (dalje u tekstu: „Carstvo“) od strane cara Maximiliana I., prethodnika Karla V. On je 1512. godine podijelio Carstvo na okruge, te su pokrajine Nizozemske bile raspoređene unutar Burgundijskog i Westfalskog okruga. Prethodno je već 1495. godine osnovao Carski komorni sud (*Reichskammergericht*), čije pitanje nadležnosti na području Nizozemske se stalno preispitivalo, makar su svi ti krajevi doprinosili plaćanju troškova tog suda.²⁸

Karlo V. nasljeđuje (Burgundijsku) Nizozemsku 1506. godine, a dolazi na carski tron 1519. godine, izabran kao knez Burgundije.²⁹ Privrženost i prioritizacija Nizozemske³⁰ od strane cara Karla V. je vidljiva već njegovim odlukama 1531. godine.³¹ Te godine uvodi određenu razinu samouprave u Nizozemskoj, osnivanjem Kolateralnog vijeća, koje je služilo kao protuteža Generalnom-guverneru, te mjesto u kojem su Nizozemci mogli izražavati svoju volju i interese. Takav način upravljanja je bio u skladu s dotadašnjim razvojem skupštinskog upravljanja iz 15. stoljeća.³² Iste godine, s vlastitim bratom Ferdinandom, koji je vladao iz Austrije, je dogovorio kako Nizozemska treba biti van nadležnosti Carstva, makar su carski staleži bili protiv takvog razvoja događaja.³³ Pokušaj daljnjeg uređenja odnosa Nizozemske i Carstva, nakon određenih uspona i padovima u međusobnim pregovorima je dogovoren 1548. godine, u Augsburgu, takozvanim Burgundijskim sporazumom, kojim je utvrđeno da su Nizozemci slobodan narod od pamtivijeka.³⁴ Kolateralnom vijeću smještenom u Brusselsu je obećana pomoć od strane Carstva u vremenima nužde, sve nizozemske provincije (svih

²⁷ Evans, Robert; Wilson, Peter, „The Holy Roman Empire, 1495-1806: A European Perspective“, *Brill*, Leiden, 2012., str. 203.

²⁸ *Ibid*, str. 204.-205.

²⁹ Bonhomme, Brian; Boivin, Cathleen, „Milestone Documents in World History: Exploring the Primary Sources that Shaped the World“, Schlager Group, Dallas, 2010., str. 675.-676.

³⁰ Karlo V. je od svog dolaska na vlast presudno više prioritizirao interese i probleme Burgundije, Nizozemske i Španjolske, a na uštrb Carstva, usmjerenjem na zapad i Sredozemlje (Francuska i Italija). Whaley, op. cit. (bilj. 25), str. 159.

³¹ Primjerice, prethodno je bio odsutan iz Carstva u periodu između 1522. do 1530. godine. *Ibid*, str. 160.

³² Liu, Han, „The Pre-History of Self-Determination: Union and Disunion of States in Early Modern International Law“, *Arizona Journal of International and Comparative Law*, sv. 36, br. 1, 2019., str. 38.

³³ Evans, Wilson, op. cit. (bilj. 27), str. 205.

³⁴ Whaley, op. cit. (bilj. 25), str. 375.

sedamnaest) su objedinjene u novooblikovanom Burgundijskom okrugu, te su jasnije utvrđene institucionalne poveznice s Carstvom. Novoosnovani Burgundijski okrug je prepoznao svoje feudalne obveze prema Carstvu te je uređeno predstavništvo pri Reichstagu. Također, okrug se obvezao poslati svog pravnog savjetnika u Carski kameralni sud, te na poštivanje njegovih odluka po pitanju carskog fiska. Nizozemski generalni staleži su se zauzvrat obvezali plaćati poreze za obranu Carstva. Radilo se tu o nekakvom kompromisnom rješenju u kojem je Nizozemska ostala dio Carstva, ali je istovremeno ušla u obrambeni savez sa samim Carstvom.³⁵

Nakon što je riješio odnos Nizozemske naspram Carstva, Karlo V. donosi 1549. godine Pragmatičku sankciju, kojom rješava pitanje nasljedstva i nedjeljivosti Nizozemskih provincija. Prema toj Pragmatičnoj sankciji, svih sedamnaest provincija Nizozemske će ostati ujedinjeni politički entitet pod jednim Habsburškim monarhom, te se nalaziti van Carstva za sva vremena.³⁶

Iako je revolucija buknula za vrijeme Filipa II., uzroci su već postojali za vrijeme vladavine Karla V. Mogli bismo uzeti tri glavna uzroka: porezna politika, centralizacija uprave i odnos prema protestantizmu. Porezna politika je uvijek osjetljivo pitanje u odnosu podanika i vladara. Karlo je bio često u ratovima, te su provincije Nizozemske često snosile veliki teret u financiranju tih ratova, posebice jer su bile među najimućnijim pokrajinama Karlove imperije, zahvaljujući razvijenoj trgovini i industriji, te snažnom poduzetničkom duhu. U svojim pokušajima podizanja efikasnosti svoje uprave, Karlo se odlučio za što jaču centralizaciju upravljanja Nizozemskom. To ga je dovelo u direktan sukob s do tada razvijenom tradicijom uprave na tom području, gdje su brojne pokrajine funkcionirale manje ili više autonomno, pod kontrolom lokalnih plemića, koji su se zvali *stadtholderi* (u prijevodu: poglavari države). Tijelo koje je bilo najviše u toj tradiciji su bili Generalni staleži, kao upravljajuće tijelo Sedamnaest provincija Nizozemske. Svojim miješanjem u izbor stadtholdera, članova Generalnih staleža, i biskupa, stvorio je sam sebi opoziciju kod lokalnih plemića i bogatih trgovaca. Odnos prema protestantizmu je jednako tako bio ozbiljan problem. Iako na lokalnoj razini je bila razvijena tolerancija između katolika i protestanata, Karlo je bio velik protivnik protestantizma, te je poslao vojsku i angažirao španjolsku Inkviziciju kako bi se ta pojava čim prije iskorijenila.³⁷

³⁵ *Ibid*, str. 208.

³⁶ Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 675.-676.; Evans, Wilson, op. cit. (bilj. 27), str. 208.; Whaley, op. cit. (bilj. 25), str. 322.

³⁷ *Ibid*, op. cit. (bilj. 24), str. 676.

Unatoč tome što su nakon Karla u samom Carstvu vrijedile odredbe Augsburškog sporazuma iz 1555. godine, koji je pokušao poboljšati odnos protestanata i katolika, te su postojale ideje da ga se proširi i na provincije Nizozemske, tadašnja uprava Nizozemske je snažno odbijala da se odredbe o religijskoj politici u Carstvu, automatski prenose u Nizozemsku.³⁸ Pozornica je već tada bila pripravljena, samo je bilo pitanje vremena kada će buknuti.

2.2. Određenje početka sukoba

Osamdesetogodišnji rat Nizozemske za neovisnost od španjolske krune je započeo u drugoj polovici 17. stoljeća te, uz povremena kraća razdoblja zatišja, je trajao sve do potpunog i *de jure* priznanja neovisnosti Nizozemske od strane Španjolske i ostalih sudionika Westfalskih mirovnih pregovora na završetku Tridesetogodišnjeg rata. Dakle, za kraj definitivno možemo uzeti siječanj 1648. godine i potpisivanje Münsterskog mira.³⁹ Uzimamo u obzir i razdoblje Dvanaestogodišnjeg primirja koje traje između 1609. i 1621. godine, čijim sklapanjem je Nizozemska *de facto* priznata kao neovisna zemlja.⁴⁰ No, najteže je odrediti početak. Ako gledamo od kraja rata, dakle 1648. godine, i slijedimo sam naziv rata, dolazimo na godinu 1568., u kojoj pobunjeni Nizozemci, vođeni Williamom od Oranja, ostvaruju svoju prvu pobjedu u bitci kod Heiligerleea.⁴¹ Također, čini se jednako ili čak i više bitnom godina 1566., kada imamo dokaze o postojanju jasnih okolnosti koje ukazuju na istinski početak sukoba. Upravo te godine, oko 400 nizozemskih plemića, i katolika i protestanata, poslalo je putem regentice Margarete od Parme, peticiju kralju Filipu II., u kojemu zahtijevaju prestanak nametanja novih poreza, odlazak španjolskih vojnika, te prestanak progona protestanata od strane španjolske Inkvizicije. Tu je peticiju Filip II. u potpunosti izignorirao.⁴²

³⁸ Whaley, op. cit. (bilj. 25), str. 375.; Evans, Wilson, op. cit. (bilj. 27), str. 209.-210.

³⁹ Erent-Sunko, Zrinka; Marelja, Miran; Topić, Marko, „Dvojna pravna priroda Westfalskog mira: Međunarodnopravne posljedice očuvanja equilibriuma u Svetom Rimskom Carstvu“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, sv. 44., br. 2., 2023., str. 338.

⁴⁰ Evans, Wilson, op. cit. (bilj. 27), str. 205.; Whaley, Joachim, op. cit. (bilj. 25), str. 566.

⁴¹ Ipak, taj događaj nije prikladan ni da ga se odredi kao povod ratu. Radi se tek o prvoj bitci koju su Nizozemci pobijedili, koja unatoč značaju za motivaciju nizozemske strane, na kraju nije puno donijela sama po sebi, jer je ta incijalna faza pobune završila neuspjehom 1572. godine, zbog poraza drugih pobunjeničkih vojski, uključujući i one poslano od strane francuskih hugenota. Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 677.

⁴² Istovremeno, nizozemski kalvini pokreću u mnogim pokrajinama Nizozemske pobune, kao dio ikonoklastičkog pokreta, usmjerenog prema katolicima. Mnoge katoličke crkve su opljačkane i slike svetaca su vandalizirane, kao rezultat tog pokreta. Kralj kao odgovor na takva događanja, 1567. godine šalje novu vojsku pod zapovjedništvom kneza od Albe, koji je dobio široke ovlasti, da uguši pobunu. *Ibid*, str. 676.

2.3. Utrechtska unija i Akt o abjuraciji

Nakon prvih 10 godina sukoba tijekom kojih ni jedna strana nije u potpunosti uspostavila kontrolu nad situacijom, dolazimo do svojevrsne prekretnice. Prethodno je postojao problem za vođu pobunjenika, Williama od Oranja, kako ujediniti sve Nizozemce: kalvine koji su htjeli nametnuti u potpunosti protestantizam, katolike koji su i dalje bili lojalni kralju Filipu II., i one katolike i protestante koji su primarno htjeli slobodu od španjolske krune, kako bi vratili svoje tradicionalne privilegije.⁴³ Događaj koji je katalizirao sve te grupe se dogodio 1576. godine, kada je došlo do pobune loše plaćene i izgladnjele španjolske vojske i pljačke grada Antwerpena od strane iste. Taj događaj je i dan danas poznat kao Španjolska Furija.⁴⁴

Gentski sporazum je mir sklopljen između pobunjenih sjevernih provincija Holland i Zeeland s jedne strane, te ostalih do tada lojalističkih provincija, kojim su uspostavljeni jedinstveni Generalni staleži u Brüsselu.⁴⁵ To je bilo u skladu sa željama nizozemskog oca domovine, Williama od Oranja, jedne ujedinjene Nizozemske i zajedničke borbe svih njenih provincija protiv Španjolske. Cilj tog mira je postala bliža suradnja između provincija po pitanjima održanja privilegija provincija naspram kraljevom apsolutizmu, izbacivanje španjolskih vojnika iz provincija, te privremeni prihvata koncepta slobode vjerske ispovijesti, dok se rat ne završi, nakon čega bi se na miru odlučilo o tom pitanju. Iako je formirana Opća unija u Brüsselu iduće godine, Gentski sporazum nije doveo do stvaranja čvrste realne unije, kao temelja buduće nizozemske nacije, već je još uvijek bila zadržana svijest o personalnoj uniji sedamnaest provincija, u osobi Filipa II., od kojih je svaka ta provincija bila visoko autonomna. Naravno, Filip II nije priznao Opću uniju.⁴⁶

Unatoč sklopljenom miru, i dalje su nastavili eskalirati antagonizmi između katolika i kalvina u gotovo svim provincijama Opće unije. Prije svega je to krenulo od strane kalvina prema katolicima. Negdje se to svelo samo na ugnjetavanja, negdje na pljačke, a negdje čak i na otvorene ratne sukobe.⁴⁷ Takav razvoj događaja je neizbježno doveo do reakcije katolika, čiji je vrhunac bio nastanak Unije iz Arrasa početkom 1579. godine, kao katoličke unije, pretežno valonskih provincija Nizozemske, koje su proglasile da staju uz kralja Filipa II. te se povlače iz Generalne unije. Kao odgovor na tu pojavu, sjeverne provincije Nizozemske, pretežno kalvinističke, osnivaju svoju Utrechtsku uniju, 23. siječnja 1579. godine.⁴⁸ Tu se radilo

⁴³ Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 677.

⁴⁴ Israel, Jonathan, „The Dutch Republic : Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806“, Oxford University Press, SAD, 1995., str. 185.; Boogman, op. cit. (bilj. 18), str. 380.; Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 677.

⁴⁵ Israel, op. cit. (bilj. 44), str. 185. - 186.

⁴⁶ Boogman, op. cit. (bilj. 18), str. 380.

⁴⁷ Israel, op. cit. (bilj. 44), str. 186.

⁴⁸ *Ibid*, str. 202.

o vojno-obrambenom i političkom savezu pobunjenih provincija, no koji nije htio raskinuti veze niti s Carstvom,⁴⁹ niti s Generalnom unijom. Članice Unije iz Utrechta su se međusobno samo smatrale članicama jedne čvršće unije, unutar šireg konteksta Generalne unije.⁵⁰ No, svakako nakon osvajanja južnih provincija od strane Španjolaca, Generalna unija i Unija iz Utrechta su stopljene u jedno, te je Unija iz Utrechta postala jedini pravni temelj nove Nizozemske Republike.⁵¹ Članice Unije iz Utrechta, pred donošenje Akta o abjuraciji 1581. godine su bile provincije: Holland, Zeeland, Utrecht, Groningen, Gelderland, Overijssel i Friesland.⁵²

Upravo tih sedam provincija je deklariralo 26. srpnja 1581. godine, svoju neovisnost od Španjolske krune, pod nazivom Ujedinjene Provincije Nizozemske, a sama deklaracija je nazvana Akt o abjuraciji (dalje u tekstu: „Akt“).⁵³ Naglašava se već na samome početku da je ovo djelo Generalnih staleža Ujedinjenih provincije Nizozemske. Potom Akt govori o tada općepoznatom shvaćanju/činjenici kako „... princ je određen od strane Boga da vlada narodom, da ih brani od ugnjetavanja i nasilja, kao što pastir čuva svoje ovce...“⁵⁴. Naglašavaju i shvaćanje/činjenicu da: „... Bog nije stvorio narod da robuje svom princu, niti da slušaju njegove zapovijedi neovisno bile one ispravne ili krive. Naprotiv, princ je je stvoren zbog podanika (bez kojih ne bi ni bio princ), kako bi vladao njima pravično, da ih voli i podržava kao što otac čini svojoj djeci ili pastir svom stadu. I čak pred smrtnom opasnosti za sebe da ih brani i čuva. U slučaju da se ne ponaša tako, već naprotiv, ugnjetava ih, tražeći prigode da osujeti njihove drevne običaje i privilegije, iziskujući od njih robovsku poslušnost, onda on nije više princ, već tiranin, i podanici ga ne mogu nikako drugačije ni gledati. Osobito kada je takvo ponašanje namjerno, bez odobrenja staleža, ne samo da mu mi možemo oduzeti autoritet, nego možemo i pravno nastaviti tražiti drugog princa za njihovu obranu...“.⁵⁵ Smatraju kako je to jedina metoda preostala za podanike čije ponizne peticije i opomene nisu omekšale njihovog princa niti ga odgovorile od njegovih tiranskih postupaka. Pozivaju se kako upravo to i zahtijeva prirodno pravo za zaštitu slobode, što njih⁵⁶ obvezuje da prenesu na potomstvo, i pod opasnosti za svoje živote. Navode općenito postojanje takvih primjera otpora tiraninu u drugim zemljama,

⁴⁹ Evans, Wilson, op. cit. (bilj. 27), str. 213.

⁵⁰ Boogman, op. cit. (bilj. 18), str. 386.

⁵¹ *Ibid.*, str. 388.

⁵² Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 678.

⁵³ Abjuracija bi značila formalno odricanje, u ovom kontekstu, napuštanje Filipa II. svojim djelovanjem Nizozemske, i onda odricanje Nizozemaca Filipa II. kao svog suverena. Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 678.

⁵⁴ Akt o abjuraciji, vidi u: Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 683.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ U ovom kontekstu, tadašnji politički narod, odnosno Generalni staleži.

te naglašavaju kako je ovakva metoda opravdana u Nizozemskoj⁵⁷, koja je oduvijek upravljana u skladu s drevnim privilegijama, koje su izražene u prisegama koje su izgovarali prinčevi prilikom njihovog pristupanja službi upravljanja/vladanja.⁵⁸ Za kraj uvoda, naglašavaju da: „... većina Provincija prihvaćaju svog princa pod određenim uvjetima, za koje se obvezao ispunjavati, a u slučaju povrede gubi pravo nositelja suvereniteta.“⁵⁹

Nakon postavljanja relativno apstraktne polazišne točke, koja se može uzeti kao ključna gornja premisa prilikom donošenja vrijednosnih sudova, u Aktu se nabrajaju razne povrede od strane Filipa II., bilo da se radi onima za koje je neposredno odgovoran, bilo da se radi o onima za koje je posredno odgovoran, jer su ih činili njegovi predstavnici/magistrati.⁶⁰ Nakon što su naveli već podosta povreda, Generalni staleži utvrđuju kako već s time: „...imamo dovoljno temelja da se odreknu Filipa II. kao suverena, te potraže nekoga drugog, moćnijeg i milostivijega kako bi se stavili pod njegovu zaštitu.“⁶¹ Ponovno navode druge povrede kralja, te pokušaje mirenja, poput pokušaja mirenja s posredništvom cara i pape na Kongresu u Kölnu 1579. godine.⁶² Kao vrhunac, potom slijedi sama, direktna, jasna i neopoziva deklaracija o neovisnosti, kojom se utvrđuje da je Filip II. svojim djelovanjem napustio svoj suverenitet, te da mu Generalni staleži više ne duguju odanost, već ponovno imaju pravo prenijeti svoj suverenitet na drugoga. Taj drugi je upravo bio François, knez od Anjou, najmlađi sin francuskog kralja Henryja II. No, iako je preuzeo vlast, nije bio puno popularan, te umire 1584. godine.⁶³

Akt o abjuraciji je između ostalog imao za cilj da Nizozemska ostane monarhija, no da monarh više ne bude Filip II., kao do tada, već je kruna ponuđena pripadniku francuske kraljevske obitelji, no on nije dugo bio na tronu. Nakon smrti Françoisisa, kruna je bila ponuđena i Elizabeti Tudor⁶⁴, kraljici Engleske, koja je već neko vrijeme pomagala pobunjene Nizozemce⁶⁵, a netom nakon deklaracije i službenim manifestom osudila djelovanja Španjolaca u Nizozemskoj, te sklopila savezništvo s Nizozemcima. Međutim, sve je ostalo na tomu, makar

⁵⁷ Hrvatski prijevod je dosta nezahvalan, jer na engleskom (the Low Countries), njemačkom (die Niederlande) i čak francuskom (les Pays-Bas), jasno je da se govori o množini pokrajina, što je više i u skladu s povijesnim razvojem državnosti Nizozemske, a gdje je neformalan naziv u jednini isto uvriježen u raznim jezicima (npr.: eng. Holland, srb. Holandija), odraz što je postojala unutar pokrajina još od početaka svojevrсна hegemonija pokrajine Holland. Boogman, op. cit. (bilj. 18), str. 400.

⁵⁸ Akt o abjuraciji, vidi u: Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 683.

⁵⁹ Akt o abjuraciji, vidi u: *Ibid.*

⁶⁰ Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 679.

⁶¹ Akt o abjuraciji, vidi u: Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 685.

⁶² *Ibid.*, str. 680.; Evans, Wilson, op. cit. (bilj. 27), str. 212.

⁶³ Israel, op. cit. (bilj. 44), str. 209.; Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 681.

⁶⁴ Liu, op. cit. (bilj. 32), str. 39.-40.

⁶⁵ Parker, Geoffrey, „Spain and the Netherlands 1559-1659: Ten Studies“, Collins, 1979., str. 51.; Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 15.

je i sama Elizabeta jednom prigodom se ponudila kao medijator za mir između Nizozemaca i Filipa II. 1588. godine.⁶⁶ U konačnici, Nizozemska je postala Republikom, makar to inicijalno nije nimalo bila ideja autora Akta.⁶⁷ Ta činjenica je dobila i svoje međunarodnopravno priznanje, u siječnju 1648. godine, kada je sklopljen Münsterski mir, kao prvi od tri komplementarna sporazuma Westfalskog mirovnog ugovora, gdje je Španjolska konačno priznala Nizozemsku neovisnost.⁶⁸

2.4. Povijesni razvoj pravne misli

2.4.1. Elegantna pravna škola i monarhomahi

Elegantna pravna škola dolazi u 16. stoljeću kao reakcija na dotadašnji skolastički pristup pravnoj znanosti od strane glosatora i komentatora. Dok su glosatori i komentatori bili fokusirani samo na Corpus iuris civilis, pripadnici elegantne pravne škole su uz povijesnu pravnu metodu pristupali ispitivanju i tumačenju pojedinih instituta, a i svih izvora rimskog prava.⁶⁹ Ta škola je iznikla iz okruženja francuskog dvora 16. stoljeća.⁷⁰ Cilj joj je shvatiti klasično doba i njegova autentična vrela do kraja 3. stoljeća. Naglasak se prebacuje s čiste analize pravnih normi, na shvaćanje i povijesne zbilje tadašnjeg vremena. Mana škole je, iako se bavila nečim tako davnim, i pokušavala shvatiti tadašnju povijesnu zbilju, nerijetko je to gledala čisto iz svoga stajališta i pod utjecajem istog, makar se njeni predstavnici pravili da to ne čine, ili bi to činili posve nesvjesni te mane.⁷¹

U to vrijeme djeluje i piše Jean Bodin (1530.-1596.), veliki francuski politički filozof i pravnik. Potaknut tadašnjim životnim neprilikama svog društva, smatrao je da su stabilna vlast i poredak najveće društvene potrebe, a da je anarhija najveća ljudska katastrofa. On u svom djelu *Šest knjiga o republici* razvija pretpostavke osiguravanja državnog poretka. Osnovna pretpostavka je postojanje suverenosti države koja predstavlja na najvišu vlast, a ona ovisi o podanicima. Svi suvereni vladari su jednaki, a njihova vlast je neograničena jer podliježe božanskom pravu, prirodnom pravu razuma i pravu naroda. Unatoč takvom potihom preferiranju monarhije, on i dalje smatra da podanici imaju pravo suprotstavljati se vlasti svog

⁶⁶ Grewe, op. cit. (bilj. 13), str. 184.

⁶⁷ Liu, op. cit. (bilj. 32), str. 40.

⁶⁸ Erent-Sunko, et alia; op. cit. (bilj. 39), str. 338.; Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 681.; Whaley, op. cit. (bilj. 25), str. 613., 620.

⁶⁹ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 25.

⁷⁰ Tzv., *Mos docendi Gallicus (francicus)* (lat.); Kurtović, Šefko, „Opća povijest prava i države, I. Knjiga, Stari i srednji vijek“, *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 2005., str. 23.

⁷¹ *Ibid*, str. 22.

suverena.⁷² U tom njegovom djelu je konačno i po prvi put pravnoteorijski uobličena ideja apsolutne monarhije.⁷³ Sve te značajke možemo povezati sa Španjolskom iz Osamdesetogodišnjeg rata, kao katoličkom kraljevinom⁷⁴, s apsolutnim monarhom Filipom II. na čelu, o čemu je bilo govora u prethodnom dijelu rada.

S druge strane, kod Nizozemske, kao države vođenom Generalnim staležima i stadtholderom Williamom od Oranja,⁷⁵ dominantno protestantske vjeroispovijesti, koja na kraju postane i republikom⁷⁶, vidimo totalnu oprečnost. To je doba zapadne shizme, u kojem novi pisci Reformacije poput Luthera, Melanchthona i Calvina imaju i značajan utjecaj i na pravnoteorijsku misao. Oni tvrde da je sekularni autoritet prinčeva i magistrata božanski potvrđen i određen samo kako bi oni tom službom očuvali opći mir. Daljnja implikacija te doktrine je bila da se oni ne smiju miješati u pitanja vjeroispovijesti, te je nametanje vjeroispovijesti u potpunosti van njihovih ovlasti. Luther ide i dalje od toga, te naziva takav akt van ovlasti, aktom tiranina. Štoviše, za Luthera je tiranin ne samo vladar koji se nepravедno i nezakonito ophodi prema svojim podanicima, već čak i onaj koji prakticira krivu vjeru.⁷⁷

Takva istovremena logička nedosljednost, u kojoj s jedne strane se postavljaju temelji za sekularnu i vjerski tolerantnu civilnu vlast, a s druge strane zalaže se za proširenje shvaćanja pojma tiranina i na vladara koji zakonito i pravično vlada, no prema nečijem uvjerenju je krivovjernik, dovodi do pravno-političke nestabilnosti. Štoviše, upravo u tom razdoblju se i učvršćuje i jasnije formulira doktrina prava i dužnosti otpora na nezakonito djelovanje vladara, kojim on sam sebi ništavi svoj vladarski autoritet, te dovodi do situacije u kojoj nijedan podanik nije dužan poštovati to djelovanje, i dodatno, nastaje obveza na prisiljavanje vladara ka zakonitom djelovanju, do te mjere da je tiranocid sveden na poželjnu reakciju, ili barem reakciju koja se može opravdati.⁷⁸

Upravo tada se pojavljuju, tzv. *Monarchomachos*⁷⁹, grupa autora u Francuskoj, dominantno kalvina/hugenota, koji upravo smatraju da postoji pravo i obveza podanika da

⁷² Vukadinović, Radovan, „Teorije međunarodnih odnosa“, *Politička kultura*, Zagreb, 2005., str. 11.-12.

⁷³ Kurtović, op. cit. (bilj. 70), str. 22.; Jackson, Robert, „Sovereignty: The Evolution of an Idea“, *Polity Press*, Cambridge, 2007., str. 47.; Grewe, op. cit. (bilj. 13), str. 166.

⁷⁴ Jako je izražena poveznica između Rimokatoličke Crkve i pojma apsolutizma uopće, jer se po mnogočemu može reći da je Papinska Država prva europska apsolutna monarhija, u vidu imperija nad svim europskim državama; *Ibid.*

⁷⁵ Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 678.

⁷⁶ Liu, op. cit. (bilj. 32), str. 40.

⁷⁷ Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 122.

⁷⁸ Hinsley, op. cit. (bilj. 8), str. 93.

⁷⁹ Ubojice kraljeva (starogrč.).

silom svrgnu vladara tiranina. Iako potaknuti primarno vlastitom religijom, monarhomahi su bili iznimno vješti u pravnoj terminologiji i u pravnim argumentima koji su im davali za pravo opravdati doktrinu o pravu na otpor prema tiraninu. Kao i mnogi pripadnici elegantne pravne škole, koristili su rimsko pravo, pretežno privatno pravo, kako bi tumačili pravo narodnog otpora, kao proizlazeće posljedice iz doktrine narodnog suvereniteta. Njihova teorija narodnog otpora se temeljila na premisi da pravo narodnog otpora proizlazi iz rimskog koncepta *lex regia*,⁸⁰ prema kojem je narod delegirao suverenitet kralju,⁸¹ bez da se odrekao konačnog nošenja suvereniteta. Posljedica toga shvaćanja jest da narod pozivanjem na pravo na otpor, zapravo samo vraća ono što je delegirao vladaru koji je postao tiraninom. Zapravo, narod nije podanik kralja i njegove vlasti, već je upravo slobodan narod⁸² izvor te vlasti, i pravi tvorac prava. Narod jest ustavotvorac.⁸³ Upravo takva shvaćanja rimskog prava od strane monarhomaha i protestantski vjerski nauk, daju temeljnu ideologiju pobunjenih Nizozemaca. Dobar oblik vlasti je formalno monarhijski, s demokratskom osnovom, i s aristokratskom upravom. Iako kralj derivira svoj autoritet od Boga, on je kontroliran od strane naroda putem magistrata.⁸⁴

Ova ideja još uvijek ne odbacuje monarhiju, i nije republikanska kao što je bila kasna Rimsko Republika, ili kasnije Sjedinjene Američke Države, već ova novovjekovna republika još uvijek prihvaća koncept da kraljeva moć i autoritet proizlaze od Boga. Oni nad kojima se vlada, imaju pravo pristanka na tu vlasti, ali i abjuracije njihove odanosti tiranskom vladaru, i ponovne predaje vlasti novom vladaru.⁸⁵ Ova doktrina monarhomaha o svojevrsnom narodnom ustavu se može sažeti u jednostavni logički sud: 1. Onaj koji je postavljen od strane drugoga je smatran nižim. 2. Svi kraljevi su prvo postavljeni od strane naroda. 3. Cijeli narod je jači od kralja.⁸⁶

⁸⁰ Pravo kraljeva (lat.).

⁸¹ Zapravo se misli na rimski *imperium* (najviša vlast u javnom pravu, javna ovlast) kojeg su monarhomahi konstruirali na rimskom *dominiumu* (najviša vlast u privatnom pravu, pravo vlasništva). No, to je najbliže konceptu suvereniteta kakvim ga danas poznajemo, i kako ga je Jean Bodin (ponovo) formulirao. Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 122.

⁸² *Populus liber* (lat.).

⁸³ Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 124.-126.

⁸⁴ Generalni staleži i stadtholderi, npr. William od Oranja.

⁸⁵ Liu, op. cit. (bilj. 32), str. 39.

⁸⁶ Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 143.

2.4.2. Althusius - sinteza Bodina i monarhomaha

Postoji poveznica između nizozemskih pristalica monarhomaha, a puno je jača od same činjenice pripadanja kalvinističkoj varijantu kršćanstva. Naime, grad-luka Emden, u Istočnoj Friziji, današnjoj Njemačkoj, je imao znatnu populaciju nizozemskih kalvina, izbjeglica iz sukoba, koji su odigrali presudnu ulogu u pobunama protiv luteranske Crkve i vladajućih grofova. Već 1595. godine je kalvinizam proglašen jedinom legitimnom vjeroispovijesti u gradu, a 1599. je sklopljen konkordat, između grofova i staleža Istočne Frizije, prema kojem su grofovi bili obvezni priznati crkvena prava svih komuna, a čime je zapravo *ius reformandi*⁸⁷ prenesen na staleže s grofova.⁸⁸

Upravo u tom gradu je živio i djelovao Johannes Althusius, kao civilni pravnik i Syndic grada. Iako često zanemaren u ovoj raspravi razvoja shvaćanja pojma narodnog suvereniteta i prava naroda na otpor⁸⁹, Johannes Althusius je zapravo prvi koji je upravo ta dva pojma čvrsto usuglasio, čineći sintezu između Bodinove formulacije pojma suvereniteta, uz distinkciju jasnog normativnog pripisivanja suvereniteta narodu, a ne monarhu, te nastavljajući se na razradu prava naroda na otpor kakvog su ga formulirali kalvinistički monarhomahi prije njega.⁹⁰

Konciznije, Althusius tvrdi da apsolutni suverenitet pripada neotuđivo narodu te da narodu pripada, na temelju vlastitog odnosa s vladarom, pravo na otpor vladaru koje se ne može poništiti.⁹¹ U tome je Althusius jasno pristran narodu, za razliku od Bodina, koji je u svojim formulacijama/opisima neutralan, ali potihlo pristran monarhiji.⁹² Potihla pristranost monarhiji se mogla iščitati iz dvije činjenice koje su proizlazile iz Bodinovog pisanja. Prva je, iako je formulirao tri glavna oblika države, gdje se apsolutni suverenitet nalazi ili u narodu, ili u aristokraciji, ili kod monarha, zanemario je činjenicu, da u realnosti postoje i države s tzv. miješanim/podijeljenim suverenitetom⁹³, kao npr. Nizozemska i Engleska.⁹⁴ Iako je prva činjenica rezultat logičkog suda, ali i voluntarističkog inzistiranja na purizmu apsolutnog suvereniteta u jednom nositelju, koja onda zanemaruje životnu realnost, druga činjenica je već bila prava logička pogreška, koju su Bodinovi kritičari najjače napadali.

Bodinov je stav da suverenitet postoji prije države, tj. da je država formirana od strane suverena, bez da prethodno objasni odakle izvire suverenitet, iako je definirao gdje se može

⁸⁷ Pravo odlučivanja o državnoj religiji (lat.).

⁸⁸ Whaley, op. cit. (bilj. 25), str. 501. - 502.

⁸⁹ Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 230.

⁹⁰ Hinsley, op. cit. (bilj. 8), str. 132.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 228.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Hinsley, op. cit. (bilj. 8), str. 138.

pronaći.⁹⁵ Posljedica takvog stava je bila svojevrsna logička, a onda istovremeno i pravna praznina. Ako suverenitet postoji prije nego postoji suverena država, tko ili što bi moglo biti nositelj tog suvereniteta? I kako bi se onda suverenitet kao takav manifestirao, ako ne još kroz prizmu postojeće suverene države? Čini se kako je takvim stavom otvoren put prema intenzivnijem zagovaranju stava kako suverenitet izvire kod Boga, kao apstraktne i metafizičke pojave, koji onda dodjeljuje taj epitet monarsima/kraljevima, i koji se nasljeđem prenosi na njihove potomke, gotovo pa kao objekti njihovog vlasništva.

Kritici Bodina su se posljedično postavili na način, da obrnu redosljed premisa i zaključka. Nije država formirana od strane suvereniteta, već upravo je država ta koja stvara suverenitet. Volja stvaranja/konstituiranja države, je upravo ono što daje toj državi suverenost, kao rezultat te volje.⁹⁶ Althusius je temeljio svoju teoriju na dva ugovora. Prvi ugovor je društveni ugovor na temelju kojeg narod kao takav postoji. A drugi je ugovor vladanja kojim se uređuje odnos između naroda i vladara. K tome je Althusius inzistirao da suverenitet može isključivo i neotuđivo pripadati narodu. U takvoj konstelaciji ne može postojati i paralelni suverenitet kod vladara.⁹⁷ Time se vidi utjecaj Bodina po inzistiranju na odbijanju podijeljenog suvereniteta kao koncepta, ali i normativna nadgradnja, gdje se odlučuje direktno za narod kao nositelja suvereniteta.⁹⁸ Za Althusiusa se pojam naroda još uvijek odnosi na tadašnje staleže u cjelini, ali u širem smislu, gdje odbija pod svaku cijenu da se suverenitet pripíše i svojevrsnom aristokratskom vijeću optimata, kao što to odbija i po pitanju monarha.⁹⁹

Za Althusiusa je i sama država „imovina“ naroda (*res publica*), kao što i sva obilježja vlasti koja proizlaze iz činjenice nošenja suvereniteta su neotuđiva narodu, kao nositelju tog suvereniteta. Za njega, onaj nositelj samo jednog od tih obilježja, nužno je i nositelj svih drugih obilježja suvereniteta. To proizlazi iz činjenice povezanosti tih obilježja i njihove unitarnosti. Ulazeći u svojim tvrdnjama toliko daleko, Althusius tvrdi da je suverenitet po definiciji uvijek narodni, te da je država uvijek po definiciji narodna, neovisno o mogućoj činjenici da je ta država nominalno monarhija, bilo pod vodstvom kralja ili pod vodstvom princa. On, kao i monarhomahiji prije njega, se zalaže za koncept skrbništva kao objašnjenje takvog odnosa, u kojem je narod *sui juris* i *dominus*, dok je kralj ili princ samo skrbnik, zaštitnik prava i interesa naroda. Kralj ili princ imaju ovlaštenja koja proizlaze iz tog skrbničkog odnosa, samo za vrijeme njegova trajanja. Primjerice, u slučaju prestanka odnosa smrću skrbnika, ili

⁹⁵ Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 229.

⁹⁶ *Ibid*, str. 229.-230.

⁹⁷ Hinsley, op. cit. (bilj. 8), str. 132.

⁹⁸ *Ibid*, str. 134.

⁹⁹ Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 233.

svrgavanjem nesposobnog ili tiranskog skrbnika od strane naroda.¹⁰⁰ Ipak, zanimljivo je da sam Althusius, po uzoru na Bodina, prihvaća da je narodni suverenitet ograničen moralom/etikom, te štoviše, i samim pozitivnim pravom. Ponajviše je tu bitno shvaćanje kako su i skrbnička prava vladara neotuđiva kao takva, barem za vrijeme trajanja odnosa skrbništva.¹⁰¹ To sve proizlazi iz ugovorne naravi odnosa između naroda i vladara, gdje ugovor se mora prvo pravilno razvrgnuti, kako bi se moglo dalje s pravima koja su vraćena narodu, ponovno raspolagati i/ili delegirati novom skrbniku, tj. vladaru. Možda najvažniji napredak u odnosu na misao monarhomaha, u smislu jačanja narodnog suvereniteta i prava naroda na otpor, jest da nije nužno da postoji iznimna ustavna situacija poput vladareve tiranije, u kojemu čitav narod „aktivira“ svoj izvorni suverenitet, te na temelju ovlasti iz njega se obračuna s tiraninom. Već u svakome trenutku, narod je aktivni nositelj suvereniteta, te su mu njegove ovlasti kao takve neotuđive. Te ovlasti se mogu delegirati dalje, na vladara, kao vrhovnog magistrata, na kolegij magistrata, ili na razne magistrature pojedinačno, ali oni te ovlasti nikada ne mogu otuđiti od naroda. Kako i s ovlaštenjem prava na otpor, tako i sa svim drugima.¹⁰²

Sumirano, Althusius je predstavljao napredak u odnosu na monarhomaha 16. stoljeća, jer je napravio odmak od njihovog radikalizma, te je ostao pri zalaganju za reprezentaciju staleža unutar okvira ograničene monarhije, gdje bi u konačnici vršenje vlasti bilo podijeljeno između monarha i staleža. Ključno, ugovori između monarha i staleža bi trebali biti dvostranoobvezni, te se ne bi smjeli jednostrano raskinuti.¹⁰³

2.4.3. Hugo Grotius

Kako je rat trajao preko osamdeset godina, u međuvremenu je i pravna misao napredovala dalje. Sam Osamdesetogodišnji rat se našao između vjerskog rata u Francuskoj koji je bio među prvim sukobima između protestanata i katolika¹⁰⁴, i Tridesetogodišnjeg rata, koji je na određeni način završio razdoblje vjerskih ratova u Europi.¹⁰⁵ Elegantna pravna škola je ustupila mjesto dominacije školi prirodnog prava. Nasuprot povijesnoj metodi elegantne pravne škole, pripadnici škole prirodnog prava se koriste deduktivnom racionalističkom metodom, kako bi spoznali/otkrili vječne i nepromjenjive norme prirodnog prava.¹⁰⁶ Za oca

¹⁰⁰ Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 233.-235.

¹⁰¹ Hinsley, op. cit. (bilj. 8), str. 135.

¹⁰² Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 236.-237.

¹⁰³ Wilson, op. cit. (bilj. 11), str. 39.

¹⁰⁴ Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 122.

¹⁰⁵ Vukadinović, op. cit. (bilj. 19), str. 21.-22.

¹⁰⁶ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 27.

škole prirodnog prava,¹⁰⁷ ali i začetnika modernog međunarodnog prava,¹⁰⁸ uzima se Hugo Grotius, makar je pozivanje na prirodno pravo znatno starija pojava od Huga Grotiusa.¹⁰⁹ Rođeni Nizozemac, u domovini je služio kao glavni državni odvjetnik Hollanda i Zeelanda, potom kao tajnik i pravni savjetnik¹¹⁰ grada Rotterdama, te u Nizozemskoj Istočnoindijskoj kompaniji.¹¹¹ Ipak, kasnije emigrira u Francusku, na čijem dvoru i piše svoje kapitalno djelo, *De iure belli ac pacis*.¹¹² Već u tim činjenicama se mogu pronaći temelji Grotiusovog stava prema konceptu narodnog suvereniteta i prava naroda na otpor. S jedne strane, odrastao je i djelovao u republikanskoj državi, koja je u tom vremenu faktično ostvarila svoju neovisnost, no kasnije je završio na dvoru monarhije koja se sve više kretala prema ideal tipu apsolutne monarhije.¹¹³

Grotius je u svom gore spomenutom djelu, ciljao srušiti temelje radikalno postavljene doktrine o supremaciji narodnog suvereniteta, poput one monarhomaha i Althusiusa, kojoj se u potpunosti protivio. Ipak, nije se suprotstavljao ideji da narod kao zajednica ima svoja prava koja proizlaze iz ugovora s vladarom. Međutim, smatrao je kako u potpuno razvijenoj državnoj zajednici su ta prava, tj. suverenitet i ovlaštenja proizlazeća iz njega, sadržana, vidljiva i aktivna upravo u figuri vladara. Time se stavio u „tabor“ zagovaratelja potpunog prenošenja suvereniteta s naroda na vladara, prilikom sklapanja ugovora, bez mogućnosti povratka, ali uz činjenicu da vladar mora i dalje skrbiti o svom narodu.¹¹⁴

S druge strane, po pitanju prava naroda na otpor, bio je znatno radikalniji, tvrdeći kako zbog apsolutne supremacije vladara, podanici nemaju pravo na otpor zakonitom vladaru, čak ni onda kada se ponaša kao tiranin.¹¹⁵ Grotius argumentira takav stav s konceptom prvotnog slobodnog pristanka naroda na prijenos svog suvereniteta na vladara, a ne puko delegiranje ovlasti koje proizlaze iz suvereniteta. Iako pokušava nekako ublažiti posljedice svoga zaključka, s prihvaćanjem stava da je narod prvotno izvorište suvereniteta, činjenica da predaje neotuđivi suverenitet vladaru, jasno ga svrstava na stranu monarhista.¹¹⁶ Kako je u toj situaciji vladar nositelj suvereniteta, i ovlasti koje iz njega proizlaze, Grotius smatra kako takvom

¹⁰⁷ Lavery, Charles J., „The Classical Doctrine of Human Rights in International Law“, *University of Chicago*, Chicago, 1950., str. 109., Vukadinović, op. cit. (bilj. 72), str. 12.

¹⁰⁸ *Ibid*, str. 104.

¹⁰⁹ Smerdel, op. cit. (bilj. 3), str. 16.

¹¹⁰ *Pensionary of Rotterdam* (eng.). Lee, op. cit. (bilj. 9), str. 255.

¹¹¹ *Ibid*.

¹¹² O pravu rata i mira (lat.). Kurtović, op. cit. (bilj. 70), str. 26.

¹¹³ Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 16.

¹¹⁴ Hinsley, op. cit. (bilj. 8), str. 139.

¹¹⁵ Glanville, Luke, „The Myth of Traditional 'Sovereignty'“, *International Studies Quarterly*, sv. 57., br. 1., 2013., str. 82.; Zurbuchen, Simone, „The Law of Nations and Natural Law 1625–1800“, *Brill*, Leiden, 2019., str. 200.

¹¹⁶ Lavery, op. cit. (bilj. 107), str. 138.-141.

zakonitom vladaru otpor nije moguće opravdati niti ispričati. Iako spominje da u iznimnim slučajevima kada vladar prekrši zakone ili djeluje protiv države je otpor opravdan, i tu je jednako radikalniji kao i monarhima, realnost je da je apsolutni monarh istovremeno utjelovljenje zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, te je iluzorno za očekivati da bi do takvih situacija u stvarnosti i moglo doći.¹¹⁷ Pomalo se to čini proturječno njegovim ranijim stajalištima konstatiranim u djelu *De Antiquitate Reipublicae Batavae*, iz 1610. godine, barem kako ih Wilson navodi u svom djelu. U tom djelu, između ostalog, Grotius predstavlja drevne ustavne slobode Batavaca u smislu otpora proturepubličkoj tiraniji. Wilson prenosi kako Grotius tvrdi, da zbog prirode čovjeka za dominacijom, tiranija se pojavljuje u trenucima kada vladar prekrši granicu koju mu je drevni zakon postavio.¹¹⁸

Iako se čini naizgled nevažnim za narod kao kolektiv, već samo kao činjenicom relevantnom za individualca, te rezultatom konteksta vremena u kojem je pisao, Grotiusovo inzistiranje, kako je najveći odraz izvorne slobode čovjeka, postojanje prava da sam sebe dovede u stanje ropstva. Opravdava to logičkim sudom, kako u suprotnome, nijedan čovjek ne bi u potpunosti mogao biti iskonski slobodan po prirodnom pravu.¹¹⁹ Kako je u mnogočemu, Grotius prava individualca, pripisivao i kolektivu, ovdje vidimo temelj za njegovo shvaćanje, da nije u suprotnosti s izvornom slobodom naroda, i njegovim pravom na samo-upravljanje, da se u potpunosti odrekne svog suvereniteta, u korist monarha, pa makar da se to temelji na društvenom ugovoru, u kojem su uređena prava i obveze strana.

Ipak, možda najvažnija ostavština Huga Grotiusa jest njegovo tiho odbacivanje potrebe za konceptom Boga, i općenito teologije u međunarodnom pravu, a onda i u pravu uopće. Za to je presudna konstatacija kako bi prirodno pravo bilo valjano, čak i kada Bog ne bi postojao. Samim time, prirodno pravo je usmjereno da se temelji samo na razumu, a ne i na vjeri.¹²⁰ Tim je usmjerio Školu prirodnog prava kao svojevrsni pandan tadašnjem prosvjetiteljskom intelektualnom pokretu.

3. Engleska i Engleski građanski rat

Već za vrijeme trajanja Nizozemskog rata za neovisnost, ali ipak nakon primirja sa Španjolskom iz 1609. godine, u Engleskoj se polako stvara klima ustavne krize, koja će

¹¹⁷ *Ibid*, str. 141.-142.

¹¹⁸ O povijesti Batavske Republike (lat.). Wilson, Eric, „The Savage Republic: De Indis of Hugo Grotius, Republicanism and Dutch Hegemony within the Early Modern World-System (c. 1600-1619)“, *Brill*, 2008., str. 351.

¹¹⁹ Lavery, op. cit. (bilj. 107), str. 120.-121.

¹²⁰ Shaw, op. cit. (bilj. 10), str. 17.

kulminirati sredinom 17. stoljeća, primarno u sukobu kralja iz dinastije Stuart i engleskog Parlamenta. Kriza koja će imati svojevrsno primirje u razdoblju restauracije u drugoj polovici 17. stoljeća, ali će tek biti zaključena krajem 17. stoljeća, „Slavnom revolucijom“, iz 1689. godine. Upravo u toj ustavnoj krizi imamo nastavak razvoja shvaćanja koncepta narodnog suvereniteta, i prava naroda na otpor, ali i puno jasnije i jače manifestacije tih idejnih koncepata u stvarnosti, u odnosu na prethodno opisano razdoblje. Ipak, ni zaključenjem ustavne krize u Engleskoj 17. stoljeća, nije došlo do učvršćenja republikanskog i apsolutnog suvereniteta u narodu, već su samo promijenjeni odnosi unutar već postojećeg, tzv. miješanog ustavnog uređenja, gdje je teoretski suverenitet i dalje podijeljen između kralja ili Parlamenta, u određenoj vrsti ustavne monarhije, ali je u praksi ipak ovdje suverenitet Parlamenta nadjačao kralja, i njegovo „božansko pravo na vladanje“.¹²¹ Zapravo od silnog sukoba i protivljenja prema apsolutnim pretenzijama monarha, došlo je do toga, da je praktično Parlament postao nositelj apsolutnog suvereniteta, te je tomu bilo tako, sve do nedavno.¹²² Ta doktrina parlamentarne suverenosti kaže kako političari, odnosno zastupnici u parlamentu, djelujući kao kolektiv, razgovora, rasprava i glasanja, imaju konačnu riječ u državi. Kralj je s vremenom sve više i više gubio na svom značaju, dok nije u potpunosti neutraliziran njegov značaj po pitanju stvarnog vršitelja suverenosti. Tu ulogu je u potpunosti preuzeo Parlament. Samo Parlament ima pravo donositi i ukidati svoje zakone, i ta njegova ovlast, tj. suverenitet se priznaje u svim dijelovima Kraljevstva.¹²³ Tako što je samo dosegnuto u Engleskoj od velikih sila, da su staleži uspjeli u svom naumu da predstavljaju čitav narod svoje države.¹²⁴

Početakom 17. stoljeća, na engleski tron dolazi škotska dinastija Stuart, te dolazi do personalne unije između kraljevstava Engleske i Škotske u osobi Jamesa I. (VI.). Već s Jamesom počinju sve jači sukobi između osobe kralja i njegovih pobornika, te engleskog Parlamenta. Kao moćan saveznik Jamesu se nametnula anglikanska crkva u njegovim namjerama ostvarivanja apsolutističkih pretenzija za vlasti, te ispunjavanjem vlastitih ambicija. Tome su se u mnogočemu suprotstavljali pripadnici novih protestantskih sekti, ponajviše independenti i puritanci, koji su zahtijevali reorganizaciju crkve u skladu s njihovim uvjerenjima. Samim time, narav ovog sukoba je isprepleten u mnogočemu vjerskim elementom, ali taj vjerski element, utječe i na opći politički u vidu uređenja društva, tj. države. Mnogi

¹²¹ Hinsley, op. cit. (bilj. 8), str. 138.; Ta doktrina tvrdi kako su monarhije legitimne i zakonite prema Božjem pravu, bez bilo kakve papinske ili svećeničke potvrde. Radi se o Božjoj vladavini na Zemlji, putem vladara/kralja. Kralj je u tom slučaju Božji predstavnik na Zemlji. Jackson, op. cit. (bilj. 73), str. 56.

¹²² McGarry, John, „The Principle of Parliamentary Sovereignty“, *Legal Studies*, sv. 32., br. 4, 2012., str. 577.-578.

¹²³ Jackson, op. cit. (bilj. 73), str. 83.-84.

¹²⁴ Grewe, op. cit. (bilj. 13), str. 174.

puritanci i independenti su bili žrtve progona, zbog kojega su mnogi završili u Americi.¹²⁵ Prema kulminaciji sukoba se krenulo dolaskom na prijestolje Charlesa I., nakon Jamesa (1625. godine). Svojim još jačim autokratskim ponašanjem gdje je uvodio nove indirektne poreze bez parlamenta, potpomognut okolnosti da je bio neuspješan u ratovima sa svjetskim rivalima i u rješavanju situacija u ostalim dijelovima svoje krune, te još k tome oženjen katolkinjom, sve je vodilo ka ustavnoj krizi, prije svega u vidu odnosa snaga između kralja i Parlamenta.¹²⁶

3.1. Peticija o pravima

Do prvog pružanja ruke kompromisa od strane Parlamenta prema kralju je došlo u vidu podnošenja određenih zahtjeva u Peticiji o pravima, iz 1628. godine, za koju su najviše zaslužni bili Elliot i Coke.¹²⁷ Nakon već dva sazvana i raspuštena Parlamenta, upravo je taj treći prelomio odobriti kralju porez za vojsku, na pet godina, ako bi zauzvrat kralj ozakonio Peticiju o pravima, koju su mu oni priložili, te uklonio povrede koje se u njoj navode.¹²⁸

Na početku Peticije o pravima, u prvom članku, autori se pozivaju na zakon donesen u 13. stoljeću, od strane kralja Edwarda I., da „... *kralj i njegovih nasljednici neće bez dobre volje i pristanka nadbiskupa, biskupa, grofova, baruna, vitezova, predstavnika gradova i drugih slobodnih ljudi ovog Kraljevstva, nametati niti ubirati nikakav porez ili prigodno davanje...*“.¹²⁹ Vidljivo je iz postavljanja takve činjenice u prvi članak, da je pravo donošenja poreza ili izvanrednog prikupljanja sredstava jako važno parlamentu, te se ne želi odreći drevne privilegije presudnog glasa prilikom donošenja novih poreznih nameta, niti želi dati kralju za pravo uzurpaciju tog prava. Također, u istom članku, autori nastavljaju se pozivati na zakon donesen u 14. stoljeću, za vrijeme vladavine Edwarda III., kojim je objavljeno i ozakonjeno da „... *nitko neće biti prisiljavan da protiv svoje volje daje Kralju bilo kakav zajam, pošto bi takav zajam bio protivan razumu i slobodama zemlje...*“.¹³⁰ Tu i nastavljaju spominjati još druge zakone prema kojima „... *nitko ne može biti opterećen nikakvim teretom ili nametom nazvanim samodoprinos niti tome sličnim opterećenjima...*“.¹³⁰ Kao konačna, i možda uopće najjača točka članka i čitave peticije, jest činjenica da podanike kralja „... *se ne može prisiliti da daju bilo*

¹²⁵ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 124.-125.

¹²⁶ Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 19.

¹²⁷ Pocock, J., G., A., „The Ancient Constitution and the Feudal Law: A Study of English Historical Thought in the Seventeenth Century“, Cambridge University Press, Cambridge, 1987., str. 45.

¹²⁸ Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 19.

¹²⁹ Peticija o pravima, vidi u: Kurtović, Šefko, „Hrestomatija opće povijesti prava i države, II. Knjiga: Novi vijek“, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005., str. 4.

¹³⁰ Ibid.

*kakav porez, namet, prigodno davanje ili druge slične terete koji nisu određeni općim pristankom, u parlamentu“.*¹³¹

Zadnjom točkom kao da sumiraju sve prethodno izrečeno u članku, gdje parlament mora odobriti sve fiskalne i parafiskalne namete podanicima predložene od strane kralja, implicirajući da su u suprotnom ti nameti ništavi. Tu se radi o dotad možda najjačoj privilegiji odlučivanja Parlamenta, i jasno je kako su ju htjeli braniti i učvrstiti maksimalno, zbog očuvanja svog položaja naspram kralja. U trećem članku Peticije, autori između ostalog navode, kako prema Velikoj povelji sloboda Engleske „... *ni jedan slobodan čovjek ne može biti uhićen ili zatvoren ili lišen svog slobodnog posjeda nekretnina ili sloboda, ili svojih slobodnih običaja, ili stavljen izvan zakona ili prognan, ili na bilo koji drugi način smetan, osim na osnovi zakonite presude njemu jednakih ili na osnovi prava zemlje“.*¹³² Tu je možda za tadašnji kontekst bilo najvažnija činjenica da se mnoge puritance i independente protjeralo u Ameriku od strane anglikanske crkve i pod pokroviteljstvom kralja, pod okolnostima koje bi teško mogle biti zakonite. Ovime se htjelo zaštititi položaj onih koji su i dalje bili u Engleskoj.¹³³ Za kraj, u zadnjem članku Peticije, autori sumiraju zahtjeve koje imaju prema kralju Charlesu: „*1. Kralj ne može bez odobrenja Parlamenta nametnuti poreze čak ni u obliku zajma ili dobrovoljnog doprinosa ili besplatnih darova. 2. Nitko ne može biti gonjen ili kažnjen zato što nije platio porez koji Parlament nije odobrio. 3. Nitko ne može biti lišen svojih prirodnih sudaca (porote, tj. suda jednakih), niti su zakoniti izuzetni ili izvanredni, civilni ili vojni, sudovi. 4. Smještaj kraljeve vojske (kopnene ili pomorske) kod građana-pojedinaca je nezakonit.*“¹³⁴

Kralj je na kraju doista i potpisao i proglasio Peticiju, čime je ona postala zakonom.¹³⁵ No, ipak se Charles nije držao tih odredbi, te je zauzvrat Parlament proglasio rezoluciju prema kojoj se proglašava neprijateljem „zajednice, države i slobode Engleske“ svatko tko ne poštuje vjersko uređenje, koji ubire porez bez privole Parlamenta i svatko tko dobrovoljno pristane platiti takvu vrstu poreza ili se podvrgne drugim protuzakonitim aktima i zahtjevima. Kao odgovor, kralj je raspustio Parlament te jednog od autora, Elliota, zatvorio, gdje je i umro.¹³⁶

Činjenica je da Peticija o pravima obnovila već prethodno postojeću ideju ograničenja kraljevskih prerogativa od strane parlamenta u common law sustavu, već je reafirmirala

¹³¹ *Ibid.*

¹³² *Ibid.*

¹³³ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 125.

¹³⁴ Peticija o pravima, vidi u: Kurtović, op. cit. (bilj. 129), str. 6.

¹³⁵ Činom kraljeva potpisivanja Peticije o pravima, i posljedičnog ozakonjenja iste, ponovljena je praksa koja seže sve od Velike Povelje, prema kojoj kralj nije iznad zakona, a podanici imaju pravo na otpor, pa barem i na način postavljanja peticije/pritužbe kojom se bore za svoja prava. Daniell, Christopher, „From Norman Conquest to Magna Carta: England 1066-1215“, *Routledge*, 2003., str. 51.

¹³⁶ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 125.-126.

postojeća prava povijesnim voluntarizmom pozivanja na „drevni ustav“¹³⁷, ali i na doista već donesene zakone iz povijesti, slično kao i elegantna škole prava u Francuskoj koja se pozivala na povijesne činjenice i stare zakone, a što su ovdje u pragmatičnom duhu parlamentaraca, kratko i jasno, u jednom ustavnom zakonu, sumirali i osvježili osnovne odredbe, ključne za dotadašnje funkcioniranje i povjerenje odnosa između kralja i Parlamenta.¹³⁸

Ako gledamo teorijski, zašto je Peticija o pravima toliko bila uspješna, makar nije bila radikalna u svojim zahtjevima, a opet je bila dovoljno snažna i koncizna da obrani u tom trenutku prava i privilegije Parlamenta, naspram kraljevih prisezanja za prerogativima, jest njen istovremeni oslonac na doktrinu drevnog ustava i prava na otpor. Ključna premisa je bila da postoji pravo preispitivanja svake ovlasti/prerogativa kralja, i o kojem bi se moglo raspravljati je li u duhu common law-a? Dakle, radi se još uvijek o nastavku poštivanja postojećih okvira iz srednjeg vijeka u odnosu kralja i staleža, a da opet nitko nije apsolutno nadvladao drugoga. Kao svojevrsna preteča sustava provjere i ravnoteže, ona je omogućavala svrgavanje vladara tiranina, pa čak i njegovo smaknuće, dok ni u jednom trenutku nije namjeravala ugroziti uspostavljeno monarhijsko uređenje države.¹³⁹ Peticija o pravima se svrstava među jedne od najvažnijih ustavnih zakona u povijesti engleske države, i prvih na tragu mnogih ustavnih zakona i dokumenata, kojima će Parlament krenuti na konačni put prema pobjedi u sukobu s kraljem, i svima drugima koji su protivnici Parlamenta.¹⁴⁰

3.2. Pamfleti revolucije

Nakon donošenja rezolucije u Parlamentu, kojom se tacite „pokazuju zubi“ kralju Charlesu, on raspušta Parlament, te kreće u 11 godina apsolutističke vladavine bez Parlamenta, unutar kojih se obračunava sa svojim neistomišljenicima u svim institucijama vlasti. Tu mu je posebice pomogla činjenica kako je sklopio mir s Francuskom i Španjolskom, te je imao i vanjskopolitički mir da se bavi ponajprije i ponajviše unutarnjom ustavnom krizom. Neke protivnike, poput Eliotta, je zatvorio, dok je druge poput Strafforda pridobio sebi. Dok je s jedne strane približavao Anglikansku Crkvu onoj Katoličkoj, s druge strane se obračunavao s puritancima. Usprkos što je Peticija o pravima bila na snazi kao zakon parlamenta, Charles je i dalje uvodio nove vrste poreza i globa. No, ono što nije očekivao, jest da mu dinastijska

¹³⁷ Pocock, op. cit. (bilj. 127), str. 45. - 46.

¹³⁸ Bourke, Richard; Skinner, Quentin. *Popular Sovereignty in Historical Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2016., str. 152.

¹³⁹ Burgess, Glenn, „The Politics of the Ancient Constitution: An Introduction to English Political Thought, 1603–1642“, Macmillan Education, Ujedinjeno Kraljevstvo, 1992., str. 95.

¹⁴⁰ Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 765.

domovina okrene leđa. Prilikom pokušaja uvođenja apsolutizma i birokracije Anglikanske Crkve koja je bila glavni nositelj Charlesovog apsolutizma, Škoti su se pobunili 1639. godine, te upali u sjeverne grofovije Engleske i zauzeli ih. Uz već postojeće opće nezadovoljstvo i uz dodatnu okolnost obnove rata sa Španjolskom, Charles je ponovno prisiljen sazvati Parlament, 1640. godine. Taj prvi saziv Parlamenta je nazvan kratkim, jer je zbog silnih opravdanih pritužbi kralju raspušten od strane kralja nakon samo tri tjedna. No, opet zahvaljujući pritiscima vojnih uspjeha pobunjenih Škota, provedeni su novi izbori, te je sazvan novi, „dugi“ parlament, koji je trajao od 1640. do 1653. godine.¹⁴¹

Već u prvoj godini zasjedanja, Dugi parlament se doista postavio dotadašnjoj samovladi. Zatvorili su nadbiskupa Lauda i izdajicu Strafforda, koje su kasnije smaknuli nakon provođenja postupka *bill of attainder*. Obojica su osuđeni na smrt, jer su počinili delikt slušanja nezakonite kraljeve naredbe.¹⁴² Ukinuti su equity sudovi, osnovani kraljevskim prerogativima. Konačno, ukinuti su svi porezi i carine nametnuti od strane kralja, bez odobrenja Parlamenta. Kao vrhunac prikaza moći, sam kralj je odobrio odluku parlamenta prema kojoj se parlament ne može raspustiti od strane kralja, ako sam parlament ne pristane na svoje raspuštanje.¹⁴³ Istovremeno, buknuo je ustanak u Irskoj 1641. godine, a u jesen 1641. godine je izglasana tzv. Velika remonstranca, u kojoj su nabrojene sve povrede političkih i drugih prava od strane kralja i njegovih najbližih suradnika, no ključno je u tu istaknut i zahtjev da na najvažnije položaje u državi mogu doći samo ljudi koji imaju povjerenje Parlamenta. Kako je istaknut od strane Parlamenta i zahtjev da se ukine episkopat u Anglikanskoj crkvi (što zbog ideološko/vjerskih razloga, što zbog svoje birokratske organizacije koja je služila kao baza za Charlesov apsolutizam), to je gurnulo visoki kler jasno prema kralju i rojalistima. Sam kralj je morao početkom 1642. otići iz Londona sa svojim pristalicama, nakon neuspjelog pokušaja uhićenja vođa opozicije.¹⁴⁴ U takvim okolnostima, pred buru otvorenog građanskog rata, započinje svojevrsni propagandni intelektualni rat, između parlamentaraca i rojalista. Ključno pitanje koje se tek u ovom razdoblju počelo pojavljivati u pravnim i političkim krugovima intelektualaca Engleske jest: kod koga je konačna vrhovna vlast od onih koji upravljaju državom? Dijele li ju

¹⁴¹ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 126.; Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 19. - 20.

¹⁴² Navodi se kako su se obojica ogriješila o temeljne zakone zemlje, primjenom common law tumačenja povijesti, u skladu s tada još uvijek aktualnom doktrinom drevnog ustava. Pocock, op. cit. (bilj. 127), str. 195.

¹⁴³ Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 21.

¹⁴⁴ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 126.

istovremeno kralj s jedne strane i dva doma Parlamenta s druge, ili je samo i jedino u osobi kralja? Ili je opet, samo i jedino u Parlamentu?¹⁴⁵

Jedan od prvih utjecajnijih mislioca po tom pitanju je bio Henry Parker, sa svojim *Opservacijama* iz 1642. godine. Parker uzima za vrhovni zakon svojevrsni aksiom, *salus populi suprema lex esto*, tj. neka sigurnost ljudi bude najviši zakon.¹⁴⁶ Nadalje, izvlači implikaciju za ovo najviše pravilo, iz prvotnog društvenog ugovora uspostavljanja vlasti, koje je dozvoljavalo stavljanje zakona po strani u slučaju nužde. Iz toga je dalje gradio zaključak, da mora negdje u svakoj državi postojati arbitrarna vlast, koja je iznad svega. Konačno je tu arbitrarnu vlast postavio u Parlamentu, pripisujući mu ono što mi shvaćamo kao apsolutni suverenitet. No treba shvatiti da on točno tu i staje, ne ide dalje u pripisivanju tog suvereniteta u puk, demos, već samo i isključivo na Parlament kao izabrano reprezentativno tijelo. Time ne želi dati narodu/puku opravdanje ustanka i protiv samog Parlamenta.¹⁴⁷ Zanimljivo stajalište koje još produbljuje u izjavi iz 1643. godine, gdje tvrdi da je narav države koncept koji nadilazi zakon, u smislu da vođenje državne politike počinje, ondje gdje završava provođenje pravnih normi.¹⁴⁸ To je naravno izazivalo reakciju i od rojalista, ali i od levelera, dakle suradnika u borbi protiv kralja, gdje su mu zamjerali licemjerje u njegovom stavu, prema kojem bi ono što sada zamjeraju kralju u njegovim samovoljnim ponašanjima bi posve opravdali takvo ponašanje ako bi bilo sankcionirano od strane Parlamenta.¹⁴⁹

Ipak, nisu ga te kritike omele u daljnjim tvrdnjama. Smatrao je kako upravo predstavnička uloga dvaju domova engleskog Parlamenta, Doma lordova i Doma komuna, temelj njihovog zahtjeva za vrhovništvom, tj. apsolutnim suverenitetom.¹⁵⁰ Parker ide sve do razine da poistovjećuje predstavničko tijelo naroda/nacije, s narodom/nacijom utjelovljenom predstavništvom. Nužne posljedice koje se impliciraju takvom premisom su sljedeće: Prvo, Parlament kao takav se ovlašćuje do te mjere, da to može ići i na štetu onih koje smatra da predstavlja, onog čitavog demosa/naroda/puka, van Parlamenta. Drugo, Parlament jest narod, jer interesi oba doma se poklapaju s interesima šire zajednice.¹⁵¹

¹⁴⁵ Bourke, Skinner, op. cit. (bilj. 138), str. 143.

¹⁴⁶ Burgess, op. cit. (bilj. 139), str. 229.

¹⁴⁷ Bourke, Skinner, op. cit. (bilj. 138), str. 143; 25. Mendle, Michael, „Henry Parker and the English Civil War: The Political Thought of the Public's 'Privado'“, Cambridge University Press, 1995., str. xv.

¹⁴⁸ Tzv., *Reason of the State* (eng.), *Raison d'etat* (fra.). Grewe ga definira kao načelo koje je opravdava isključivu usmjerenost na samo-očuvanje i širenje političke moći, a čijem razvoju prema racionalnom sekularnom konceptu države su pogodovali Reformacija i Renesansa sa svojim humaizmom. Grewe, op. cit. (bilj. 13), str. 167.

¹⁴⁹ Bourke, Skinner, op. cit. (bilj. 138), str. 157.

¹⁵⁰ Mendle, op. cit. (bilj. 147), str. 48.

¹⁵¹ Bourke, Skinner, op. cit. (bilj. 138), str. 157.-158.

Kao svojevrsan odgovor Parkeru i sličnim apologetima Parlamenta, koji *de facto* apsolutnog monarha, samo mijenjaju za apsolutno predstavničko tijelo koje je opet tako manjina u odnosu na čitav puk koji tobože predstavljaju, dolaze leveleri. Sam naziv dolazi iz njihovih zahtjeva jednakosti pred zakonom i sudovima za sve ljude, od kralja, pa do najsiromašnijeg prosjaka na London Bridgeu.¹⁵² Treba naglasiti, da ipak je u mnogočemu postojalo suglasje između Parlamentaraca i Levelera. Za jedne i druge, sva vrhovna vlast, tj. suverenitet, proizlazi iz naroda. Na temelju te premise, svaki drugi politički sudionik vrši svoje ovlasti na temelju delegacije tog suvereniteta, te ako su uvjeti te delegacije prekršeni, ona se može opozvati.¹⁵³ Time u mnogočemu vidimo kontinuitet misli kakvu su formirali monarhomahi i Althusius. Međutim, tamo gdje se nisu slagali, je bilo pitanje definicije naroda, i kako bi se njegov suverenitet u praksi trebao manifestirati. Dok su Parlamentarci smatrali da svaka radnja Parlamenta može biti opravdana doktrinom narodnog suvereniteta, makar se većina puka protivila toj odluci, to je za levelere bilo nedopustivo, sve dok Parlament kao kolektivno predstavničko tijelo, ne bi doista bio akumulacija pojedinačne volje svakog člana zajednice. Tek onda bi Parlament kao takav postao istinsko predstavničko tijelo naroda, za koje bi se moglo reći da predstavlja narodni suverenitet.¹⁵⁴

Zanimljivo je za primijetiti kako je doktrina o apsolutnom suverenitetu, pa makar i apsolutnom narodnom suverenitetu, uzela maha upravo kod protivnika monarhije, dok je doktrina o „drevnom ustavu“ odavno u diskursu napuštena, a doktrina o miješanom ustavu je bila ponajviše gurana od strane rojalista. Iako ta doktrina nije uzela šireg maha, poslužila je za daljnja postavljanja pitanja, i razrade doktrine narodnog suvereniteta kod protivnika monarhije. S vremenom, pitanje balansiranja kraljevih prerogativa i sloboda podanika kao u drevnom ustavu, ili s dva Doma u Parlamentu kao u miješanom ustavu, su stavljena po strani.¹⁵⁵ Ono što je definitivno napredak, u čemu se mogao vidjeti skorašnji kraj pozivanja naroda na svoje latentno pravo na otpor tiraniji, s jačanjem pojma narodnog suvereniteta s njegovom konstantnom i aktivnom manifestacijom, prema Parkerovom uvjerenju, u njegovom predstavničkom utjelovljenju u Parlamentu. Time narod više nije trebao imati izvanredni povod

¹⁵² Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 128.; Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 24.; Frank, Joseph, „The Levellers: A History of the Writings of Three Seventeenth-Century Social Democrats: John Lilburne, Richard Overton, William Walwyn“, Harvard University Press, 1955., str. 11

¹⁵³ Bourke, Skinner, op. cit. (bilj. 138), str. 164.

¹⁵⁴ Braddick, Michael, „The Common Freedom of the People: John Lilburne and the English Revolution“, Oxford University Press, SAD, 2018., str. 55.

¹⁵⁵ Bourke, Skinner, op. cit. (bilj. 138), str. 166.-167.

za vršenje svojih ovlasti koje proizlaze iz njegovog suvereniteta, već je mogao i trebao biti aktivan sudionik i stvaratelj politike svojoj državi.¹⁵⁶

Leveleri, sa svojim glavnim predstavnikom Johnom Lilburneom su išli puno dalje od Parkera i klasičnih Parlamentaraca. Gotovo ispred svog vremena dva stoljeća, a barem i jedno, John Lilburne iako sklon Domu komuna, kao domu s kakvim takvim demokratskim legitimitetom, izuzetno je kritičan prema Domu lordova, gotovo jednako kao prema kralju, jer su i oni sami tamo postavljeni zahvaljujući kraljevim prerogativima, a ne izborom od strane članova šire zajednice, onih koji su za njega istinski nositelji narodnog suvereniteta. Smatra kada bi se dozvolilo da narod „slobodnih ljudi Engleske“ bude podvrgnut njihovim voljama, bilo bi jednako kao da se taj narod podvrgne kmetstvu.¹⁵⁷ Još jedan predstavnik levelera, Richard Overton, upućuje kritiku i Domu komuna, direktno napadajući Parkerovu doktrinu apsolutnog suvereniteta Parlamenta. On predlaže da se korporativno predstavništvo naroda, utjelovljeno kroz Parlament, zamijeni u korist viđenja da suverenitet ne pripada samo narodu kao kolektivu, već i svakom pojedincu zasebno, i to pravo ne može mu biti oduzeto u ime tog istog narodnog suvereniteta, kao što bi analogno bio slučaj da se pojedinac sam proda u ropstvo.¹⁵⁸ Iako na kraju politički neuspješni, ideje za koje su se leveleri zalagali su i dalje ostale prisutne u društvenoj svijesti, i kasnije se razvile na drugim mjestima. Ideje poput jednakosti sviju pred zakonom i sudovima, opće biračko pravo, sloboda savjesti, sloboda od obavezne vojne službe, ukidanje monopola u trgovini i druge ideje, zvuče kao ostavština najranije 19. stoljeća, a ne 17. stoljeća.¹⁵⁹ Smaknućem kralja, raspuštanjem Doma lordova, i proglašenjem republike 1649. godine, Engleska je ušla u istinski *Interregnum*. Kasnije, nakon što je 1653. izglasao Instrument upravljanja, kojim je praktično uvedena vojna diktatura, Cromwellom kao Lord Protektorom te Državnim savjetom kao sudionikom u izvršnoj vlasti, taj krnji Parlament je raspušten. Takvo stanje je trajalo sve do Cromwellove smrti 1658. godine, nakon čega su već počele pripreme za Restauraciju dinastije Stuart 1660. godine. Ipak, ni oni nisu opet dugo trajali, te na prijelazu s 1688. na 1689. godinu dolazi do tzv. „Slavne revolucije“, gdje je svrgnuta dinastija Stuart, te je napokon konsolidirano ustavno uređenje u Engleskoj, sa supremacijom Parlamenta, kao konačnim pobjednikom razdoblja krize 17. stoljeća.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Braddick, op. cit. (bilj. 154), str.

¹⁵⁷ Bourke, Skinner, op. cit. (bilj. 138), str. 176.

¹⁵⁸ *Ibid*, str. 179.

¹⁵⁹ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 128.

¹⁶⁰ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 128.-130.

3.3. Zakon o pravima

Zakon o pravima, ili Bill of Rights, je ključan ustavni zakon, donesen kao način ozakonjenja Deklaracije o pravima kojima su William i Marija od Oranja stupili na englesko prijestolje. Sažeto postavljeno, Zakon je jasno definirao odnos između engleskog monarha i Parlamenta, koji se sastoji od Doma lordova i Doma komuna, te je ozakonio političku realnost do koje je tijekom 17. stoljeća ustavne krize i došlo. Parlament je postao istinski predstavnik i nositelj narodnog suvereniteta, čitavog engleskog puka. Time je svakako zaključeno s bilo kakvom idejom „božanskog prava engleskih kraljeva“ za sve buduće vrijeme. Također, bilo kakve ideje o apsolutnom monarhu, su pale u drugi plan s abdikacijom zadnjeg muškog Stuarta. Zaključno, baš je tim Zakonom, stvoren okvir za razvoj ustavne i parlamentarne monarhije, a u samom zakonu su bitne tri teme odredbi: Prvo, odnos između Parlamenta i Krune. Drugo, razjašnjenje pravila nasljeđivanja. Konačno, statutarno/zakonsko jačanje zaštite određenih prava pojedinaca.¹⁶¹

Dakle, konkretno, zakonodavna vlast je prešla u ruke Parlamenta, gdje je kralju zabranjeno da obustavlja donošenje nekog zakona ili da stvara izuzetke od zakona bez privole Parlamenta. Kralj nema pravo uvođenja bilo kakvog poreza ili trošarine bez privole Parlamenta, čime je sva kontrola financija Engleske, tj. pravo proračuna prenesena na Parlament. Kralju je zabranjeno bez privole Parlamenta skupljati i držati redovnu vojsku ili osnivanje bilo kakvog izvanrednog suda. Ipak, i dalje je najviši nositelj izvršne vlasti. Uvedena je sloboda parlamentarnih izbora i sloboda govora u Parlamentu. Zastupnici su se birali svako tri godine, a određeno je da sazivanje mora biti što češće.¹⁶² Zaključno, zastupnici u Parlamentu su dužni pružiti svoju glas u ime naroda, ili barem dijela naroda. Parlamenti su oduvijek bili shvaćeni na taj način, pa čak i onda kada su faktično zastupali samo manjinu u odnosu na čitav narod, s obzirom na razne izborne cenzuse koji su postojali, pa se s vremenom ukidali. U trenutku kada je razvijen odnos između Parlamenta i građanstva s općim glasačkim pravima, kada se više ne radi o virtualnom/fingiranom predstavištvu, već su članovi Parlamenta doista izabrani na temelju općeg biračkog prava u punom smislu, počinjemo doista s punopravnim poistovjećivanjem parlamenta s narodnim suverenitetom, s punim legitimitetom. Dolazimo do pojma reprezentativne demokracije, kojoj smo se približili povijesnim trenutkom nastanka SAD-a.¹⁶³

¹⁶¹ Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 765.;

¹⁶² Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 130.

¹⁶³ Jackson, op. cit. (bilj. 73), str. 87.

4. SAD i Američki rat za neovisnost

U drugoj polovici 18. stoljeća, točnije 1760. godine, na prijestolje Velike Britanije dolazi George III., koji slabi odnose u Parlamentu, te započinje svoju osobnu vladu oslonjen na poslušne ministre.¹⁶⁴ Ključno shvaćanje kolonista u tom periodu je da engleski Parlament nema suverenitet niti jurisdikciju nad američkim kolonijama. Američke kolonije su se nalazile izvan Velike Britanije kao takve, nad čijim teritorijem je Parlament bio nadležan, no kolonije su samo poznavale jedan vrhovni autoritet o kojemu ovise, i to je osoba kralja, a nipošto Parlament Velike Britanije.¹⁶⁵ Bitan presedan, kojim je takvo shvaćanje uopće stavljeno u pitanje, te zašto je Parlament Velike Britanije smatrao da može donositi zakone koji vrijede za kolonije je bio Akt o navigaciji, donesen 1651. godine, za vrijeme republike međuvlada, pod vodstvom Cromwella i Dugog Parlamenta, a nakon smaknuća Charlesa I. Upravo je taj Dugi Parlament proglasio da svi posjedi i teritoriji Krune pripadaju pod vrhovnu vlast engleske nacije, i njenih predstavnika u Parlamentu.¹⁶⁶ Kako taj Akt nije opozvan za vrijeme Restauracije, presedan je ostao važeći.¹⁶⁷ Daljnji argument jest činjenica kako kolonije nikada nisu povjerile političku vlast Parlamentu Velike Britanije, već samo kralju i njegovim nasljednicima, da vladaju s ostalim tijelima kolonijalne vlasti.¹⁶⁸

Takvo shvaćanje je još uvijek u skladu s doktrinom o narodnom suverenitetu, u kojem su kralju samo delegirane ovlasti, koje se mogu i moraju oduzeti u slučaju tiranskog ponašanja. Nakon brojnih akumuliranih pojedinačnih povreda i iskaza nepoštovanja prema kolonijama, presudan povod se dogodio 1773. godine.¹⁶⁹ U toj godini, britanska je vlada ukinula visoke uvozne carine na čaj, a uvela relativno nizak porez na taj proizvod. U slučaju da bi im to prošlo, britanski Parlament bi imao presedan dovoljan za opravdavanje budućih nametanja poreza prema američkim kolonijama. To je dovelo do tzv. „Bostonske čajanke“, prilikom koje su kolonisti iz Bostona upali na jedan od brodova sa sanducima čaja u Bostonskom zaljevu, te pobacali sav čaj u more.¹⁷⁰ Uskoro je sazvan 1. Kontinentalni Kongres, na inicijativu Virginije, u Philadelphiji, 4. rujna 1774. godine. Na kongres su došli izaslanici iz svih kolonija osim

¹⁶⁴ Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 84.

¹⁶⁵ Bourke, Skinner, op. cit. (bilj. 138), str. 191.

¹⁶⁶ *Ibid*, str. 193.

¹⁶⁷ Vile, John R., „The Declaration Of Independence: America’s First Founding Document In U.S. History And Culture“, ABC-CLIO, 2019., str. 300.

¹⁶⁸ Rakove, Jack N., „The Annotated U.S. Constitution and Declaration of Independence“, Belknap Press, 2009., str.7 - 8.

¹⁶⁹ *Ibid*, str. 8.

¹⁷⁰ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 143.

Georgije. Bila su predložena razna rješenja i reakcije na trenutačnu krizu. Od ujedinjenja kolonija, preko trgovačkog bojkota Velike Britanije, do utvrđenja činjenice poveznice kolonija s Velikom Britanijom preko krune. Već tada neki predlažu usvajanje određene deklaracije o pravima. Od svih ponuđenih prijedloga i rješenja, izaslanici su se odlučili za pokušaj rješenja krize direktno s kraljem, gdje su mu uputili zamolnicu, a bez da su spominjali i/ili osporavali pravo britanskog Parlamenta da donosi zakone koji se tiču kolonija. Ipak britanski Parlament se nije htio odreknuti prava nametanja poreza američkim kolonijama, i to je bila svojevrsna točka bez povratka.¹⁷¹

4.1. Deklaracija o pravima Virginije

Godine 1775., kod gradića Lexingtona u okolici Bostona, dolazi do žestokog oružanog sukoba između oružanih snaga američkih kolonija i britanske vojske. Iste te godine, dolazi do sazivanja II. kontinentalnog kongresa u Philadelphiji, na kojem je George Washington izabran za vrhovnog zapovjednika vojske kolonija. Iako još uvijek nije vladala jednodušnost među izaslanicima kolonija, od kojih su neke samo htjele zaplašiti Britance, neki su htjeli ostati podanici, dok je većina ipak htjela rat i proglašenje republike. Na prijelazu 1775. i 1776. godine, mnoge kolonije same za sebe proglašavaju samostalnost i neovisnost od britanske krune. Upravo u tom razdoblju, 12. lipnja 1776. godine, donesena je Deklaracija o pravima Virginije. Po mnogočemu preteča i uzor druge deklaracije koju je Kongres usvojio 4. srpnja 1776. godine, Deklaracije o neovisnosti, Virginijska deklaracija ističe načelo narodne suverenosti i proglašava prirodna prava čovjeka.¹⁷²

U prvome članku ističe kako su „... svi ljudi po prirodi jednako slobodni i nezavisni, te se određenih svojih urođenih prava ne mogu nikakvim ugovorom lišiti, niti sebi niti svom potomstvu. Ta prava su: uživanje života i slobode, sa sredstvima za stjecanje i posjedovanje vlasništva, i traženje i postizanje sreće i sigurnosti...“ U drugome članku utvrđuje načelo narodnog suvereniteta, tvrdeći da „... sva je vlast u narodu i proizlazi iz naroda...“. Tu su činovnici/magistrati njihovi punomoćnici i sluge, i u svako doba odgovorni narodu kao suverenu. U trećemu članku se govori kako „... vlast jest i treba biti uspostavljena zbog opće koristi, zaštite, i sigurnosti naroda, nacije ili zajednice. Najbolja je ona vlast koja može stvoriti najveći stupanj sreće i sigurnosti, te je najbolje zaštićena protiv lošeg upravljanja. Ako se za

¹⁷¹ Kurtović, op. cit. (bilj. 20), str. 85.

¹⁷² Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 144.; Rakove, op. cit. (bilj. 168), str. 78.

neku vladu zaključi da je nesposobna ili da radi protiv tih ciljeva, većina zajednice ima nesumnjivo, neotuđivo i neponištivo pravo popraviti, preinačiti ili ukinuti takvu vladu, vodeći se javnim dobrom. “ U članku petom, zalažu se za trodiobu vlasti, prema kojoj imamo odvojenu zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Također zalažu se za „... ograničenje mandata članova zakonodavne i izvršne vlasti, na način kojim će ih se periodično u potpunosti vraćati u privatni život, a istovremeno ispražnjena mjesta nadomjestiti novim članovima... “ U članku šestom se zalažu za „... slobodne izbore narodnih predstavnika u skupštini... “, a u sedmom se zalažu za „... neophodnost glasa narodnih predstavnika za svaku privremenu obustavu zakona ili izvršenje zakona od bilo koje vlasti. “ U suprotnom se radi o povredi prava zastupnika.¹⁷³

4.2. Deklaracija o neovisnosti

U takvim je okolnostima na II. kontinentalnom kongresu u Philadelphiji, 4. srpnja 1776. godine, po uzoru na Deklaraciju o pravima Virginije, i na prijedlog Thomasa Jeffersona, donesena Deklaracija o neovisnosti, kao prvi ustavni akt donesen jednoglasno od strane Kongresa.¹⁷⁴ Jedan od najznačajnijih pravnih umova u 18. stoljeću, Emer de Vattel, kada je pisao o načelu suverenosti, između ostalog je govorio o kriteriju efektivnosti. Grewe navodi kako je Vattel tvrdio da je preduvjet postojanja prava neke države da sudjeluje u međunarodnoj zajednici, ispunjenje pretpostavke da je doista suverena i neovisna, tj. da upravlja sobom na temelju svog autoriteta i svojih zakona.¹⁷⁵ Istovremeno, bio je dosta strog po pitanju prava na pobunu i prava na odcjepljenje od matične države, gdje je to pravo strogo uvjetovao da se moralo raditi o slučaju otpora prema tiraninu. Dakle, to pravo je uvjetno, ono proizlazi iz specifične konkretne situacije. Kao što je to i bio slučaj u Nizozemskoj, i Vattel koristi taj primjer i opravdava tu situaciju.¹⁷⁶ Dakle, ako vladar doista brine o blagostanju ljudi, poštuje njihova prava i održava privolu naroda kojom se podvrgavaju vlasti kralja, u tom slučaju nema ključnog preduvjeta za aktivaciju prava na otpor, sa svim svojim potencijalnim implikacijama.¹⁷⁷ Ipak, uvriježeno je mišljenje kako je ključan ideološki utjecaj na autore Deklaracije neovisnosti imalo djelo John Lockea „Dvije rasprave o vladavini“, konciznije drugi dio tog djela „Druga rasprava o vladavini“.¹⁷⁸ Naime, djelo je anonimno objavljeno 1690.

¹⁷³ Deklaracija o pravima Virginije, vidi u: Kurtović, Šefko, op. cit. (bilj. 129), str. 52.

¹⁷⁴ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 145.

¹⁷⁵ Grewe, op. cit. (bilj. 13), str. 345., Armitage, David, „The Declaration of Independence: A Global History“, Harvard University Press, 2007., str. 40.

¹⁷⁶ Grewe, op. cit. (bilj. 13), str. 345.

¹⁷⁷ Fisch, op. cit. (bilj. 17), str. 70.

¹⁷⁸ Rakove, op. cit. (bilj. 168), str. 78.

godine, netom nakon uspješno provedene Slavne revolucije, te je u mnogočemu bilo usmjereno na opravdanje otpora prema restituiranim Stuartima i njihovoj tendenciji apsolutističke vladavine, te konačnom svrgavanju te dinastije s vlasti.¹⁷⁹ Bonhomme i Boivin smatraju da Lockeovo mišljenje o izvoru vladavine i što čini vladavinu legitimnom, se može iščitati iz određenih dijelova poglavlja „Druge rasprave o vladavini“ koja govore o stanju prirode, stanju rata, ropstvu i vlasništvu.¹⁸⁰ Ipak za raspravu o narodnom suverenitetu i pravu na otpor su najvažniji određeni dijelovi iz poglavlja o ropstvu.

U odjeljku 22. Druge rasprave o vladavini, John Locke tvrdi: „Sloboda čovjeka u društvu ne smije biti podvrgnuta niti jednoj zakonodavnoj vlasti, osim onoj uspostavljenoj pristankom u državi; niti smije biti podvrgnuta vlasti bilo koje volje ili zakonskom ograničenju, osim onom koji je zakonodavac donio, ovlašten suglasjem prenesenim na njega... sloboda ljudi pod vladavinom jesu u imanju čvrstih pravila prema kojima bi živjeli, koja su zajednička svakom članu zajednice, i koja su stvorena od strane tamo uspostavljene zakonodavne vlasti; sloboda slijediti vlastitu volju u svim stvarima, gdje ju pravila ne ograničavaju, te da nije podvrgnuta nestalnoj, nesigurnoj, nepoznatoj i arbitrarnoj volji drugog čovjeka: kao što i sloboda prirode jest, biti ni pod kojim drugim ograničenjem doli zakona prirode.“¹⁸¹ Ovdje se vidi argumentiran otpor konceptu apsolutne vlasti pojedinca nad bilo kime, implicirajući da je takav oblik vlasti u potpunosti suprotan zakonu prirode.

Locke nastavlja u odjeljku 23.: „Ta sloboda od apsolutne, arbitrarne vlasti je toliko nužna za, i usko povezana s čovjekovim očuvanjem, da je se on ne može odreći, doli onime što bi mu istovremeno oduzelo njegovo očuvanje i život zajedno: jer čovjek, koji nema vlasti nad vlastitim životom, ne može ugovorom, niti vlastitim pristankom, sebe dati u roblje bilo kome, niti se podvrgnuti apsolutnoj, arbitrarnoj vlasti drugoga, kako bi oduzeo sebi život, po svojoj volji. Nijedna osoba ne može udijeliti više vlasti nego što sam ima; a onaj koji si ne može oduzeti život, ne može dati ni drugome vlast nad svojim životom.“¹⁸² Ovdje se vidi očita razlika u prikazu odnosa slobode i ropstva između Grotiusa i Lockeja, gdje Locke u potpunosti odbacuje mogućnost da bi samo-porobljavanje mogao biti i po čemu odraz vršenja slobode.

Već se iz samog teksta Deklaracije o neovisnosti može podosta očitati utjecaj misli Johna Lockeja: „Kad u toku ljudskih zbivanja, jednom narodu postane neizbježno da prekine političke veze što su ga povezivale s drugim, i da među zemaljskim silama preuzme, odvojen i

¹⁷⁹ Ashcraft, Richard, „Revolutionary Politics and Locke's Two Treatises of Government: Radicalism and Lockean Political Theory“, Political Theory, sv. 8., br. 4., 1980., str. 449.

¹⁸⁰ Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 779.

¹⁸¹ „Druga rasprava o vladavini“ vidi u: Bonhomme, Boivin, op. cit. (bilj. 29), str. 790.

¹⁸² *Ibid.*

*jednak položaj na koji ga ovlašćuju zakoni prirode i Boga prirode, dolično uvažavanje mišljenja čovječanstva nalaže mu da treba objaviti razloge koji ga sile na to odvajanje... Ali kad dugi niz zloupotreba i presizanja težeći nepromjenjivo istom cilju odaje nakanu da ih se podvrgne neograničenom despotizmu, njihovo je pravo, njihova je dužnost, oboriti takvu vladu, i pribaviti nove čuvare za svoju buduću sigurnost. – Tako je bilo strpljivo trpljenje ovih kolonija; i takva je sad nužda koja ih sili da izmijene svoje prijašnje sustave vlade. Povijest sadašnjeg kralja Velike Britanije je povijest ponavljanih nepravda i presizanja, koje su za neposredan cilj imale uspostavljanje apsolutne tiranije nad ovim državama“.*¹⁸³ Upravo je ključan prikaz vladavine tadašnjeg kralja kao despotske i apsolutne tiranije, koja zahtijeva otpor, tj. dovodi čovjeka da obrani svoje pravo na slobodu ratom. Ovdje se opet vraća pravo naroda na otpor, koje se prethodno pojavljivalo i u Engleskoj, i u Nizozemskoj. Iz toga razloga autori deklaracije navode 27 povreda od strane kralja Georgea III. iz čega se dokazuje da je tiranin te mu se nestankom legitimnosti, u konačnici i oduzima legalitet. Izjava nigdje ne okrivljuje Parlament Velike Britanije i njegove zloupotrebe, upravo zbog mišljenja da su kolonije vezane uz krunu, a ne uz Parlament.¹⁸⁴

Neke od navedenih povreda: *„On je raspuštao predstavničke skupštine stalno, zbog odbijanja muškom nepopustljivosti njegovih napada na prava naroda. – On je nakon takvih raspuštanja, dugo odbijao da se druge izaberu; čime su se zakonodavne ovlasti, budući neuništive, vraćale cijelom narodu za njihovo vršenje; država ostajući u međuvremenu izložena svim opasnostima osvajanja izvana, i nemirima iznutra. – On je ometao vršenje sudbenosti odbijajući svoje odobrenje na zakone za uspostavljanje sudbenih vlasti. – On je suce učinio ovisnima samo o njegovoj volji, za držanje njihovih služba, te iznos i isplatu njihovih plaća. – On je u nas držao za vrijeme mira, stajaću vojsku bez suglasnosti naših zakonodavnih skupština; on je utjecao da se vojna vlast učini nezavisnom i nadređenom civilnoj. – On je s drugima nastojao da nas podčini sudbenosti koja je strana našem ustavu, i nepriznata po našim zakonima; dajući odobrenje na njihove propise tobožnjeg zakonodavstva...“*¹⁸⁵ Već iz samo ovih navedenih povreda je jasno kako je kralj George III doista nastojao i u mnogome uzurpirao vlast u kolonijama, a na štetu kolonijalnih vlasti, te ove povrede u mnogočemu podsjećaju na povrede Filipa II. protiv naroda Nizozemske, i Charlesa I. naspram naroda Engleske. Nakon navođenja svih 27 povreda, autori dosta jakim riječima nastavljaju tekst Deklaracije: *„Na svakom stupnju tih tlačenja mi smo najponiznijim riječima umoljavali za odstranjenje*

¹⁸³ Deklaracija neovisnosti u: Kurtović, op. cit. (bilj. 129), str. 54.

¹⁸⁴ Kurtović, op. cit. (bilj. 22), str. 86.

¹⁸⁵ Deklaracija neovisnosti u: Kurtović, op. cit. (bilj. 129), str. 54.-55.

*nepravde: na naše ponavljane zamolbe odgovaralo se samo ponavljanim nepravdama. Vladar, čiji glas tako žigoše svaki čin koji može označiti tiranina, nije podesan biti vladarem slobodnog naroda.*¹⁸⁶ Ovaj dio teksta se u najmanju ruku referira na zamolnicu koja je bila upućena kralju kao posljedica I. kontinentalnog kongresa,¹⁸⁷ i daje jednu kružnu kompoziciju, koja odašilje ključnu premisu. George III. je tiranin, i mi kao narod imamo pravo odbaciti ga kao kralja, te vratiti izvorni suverenitet, kako bismo mogli odlučiti kako želimo na dalje organizirati vlast u našim sjedinjenim državama.¹⁸⁸

Konačno, dokument deklaracije završava jasnom izjavom, koja usmjerava put tih država prema jednom civilizacijskom iskoraku, koji je utro put svim budućim modernim demokratskim republikama: „*MI, ZATO, predstavnici ujedinjenih država Amerike, u općem kongresu okupljeni... svečano objavljujemo i izjavljujemo, u ime, i po ovlaštenju dobrog naroda ovih kolonija, Da ove ujedinjene kolonije jesu, i po pravu trebaju da jesu slobodne i nezavisne države; da su one odriježene od svake podaničke vjernosti prema britanskoj kruni, i da svaka politička veza između njih i države Velike Britanije, jeste i treba da jeste posve raskinuta; i da kao slobodne i nezavisne države, one imaju puno pravo spremati rat, zaključiti mir, ugovoriti saveze, uspostaviti trgovinu, i činiti sve druge čine i stvari koje nezavisne države mogu po pravu činiti...*“¹⁸⁹

Time je uspostavljen prvi korak prema formiranju Sjedinjenih Američkih Država, a kasnijim ustavnim Člancima o konfederaciji iz 1777. i Ustavom iz 1787. koji je i danas na snazi, je postupno detaljnije uređeno unutarnje ustrojstvo.¹⁹⁰ „*Mi narod Sjedinjenih Država... određujemo i uspostavljamo ovaj ustav Sjedinjenih Država Amerike...*“¹⁹¹ kao početak preambule Ustavu iz 1787., je doista na neki način simbolizirao konačnu pobjedu narodnog suvereniteta, putem vršenja prava naroda na otpor tiraniji, koji je rezultirao prvom nezavisnom, modernom i demokratskom saveznom republikom u tadašnjem svijetu.¹⁹²

¹⁸⁶ *Ibid*, str. 55.

¹⁸⁷ Rakove, op. cit. (bilj. 168), str. 11.

¹⁸⁸ Schwoerer, Lois G., „Locke, Lockean Ideas, and the Glorious Revolution“, *Journal of the History of Ideas*, sv. 51, br. 4, 1990., str. 535.

¹⁸⁹ Deklaracija neovisnosti u: Kurtović, op. cit. (bilj. 129), str. 56.

¹⁹⁰ Bastaić, Krizman, op. cit. (bilj. 21), str. 145.-146.

¹⁹¹ Deklaracija neovisnosti u: Kurtović, op. cit. (bilj. 129), str. 71.

¹⁹² Armitage, op. cit. (bilj. 175), str. 17.

5. Zaključak

Na kraju ovog rada nalaže se potreba za sumiranjem tijeka događaja, razvoja pravne, ali i političke misli i svijesti određenog društva kroz gotovo 200 godina, ako računamo od Akta o abjuraciji 1581. godine, preko Zakona o pravima 1689. godine, do Deklaracije o neovisnosti 1776. godine. Prvotna hipoteza ovog rada je bila kako su, izgradnja narodnog suvereniteta u ranom novom vijeku te učvršćenje ideje o pravu naroda na otpor tiraniji, predstavljali temelj za nastanak budućeg prava naroda na samoodređenje, kako je ono formulirano 1960. godine u Deklaraciji o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima¹⁹³.

S jedne strane, doista postoji dovoljan broj indicija da se ovdje radi o temeljima budućeg prava na samoodređenje, međutim, ipak više na razini ustavnog prava pojedine države, a manje kao razvijeno pravo međunarodnog prava svjetske pravne zajednice. Narodni suverenitet doista jest pobijedio apsolutni suverenitet monarha u Nizozemskoj revoluciji, u Slavnoj revoluciji i u Američkoj revoluciji. U sva tri slučaja, doktrina prava naroda na otpor tiraniji je bila ključna za opravdanje takve revolucije. U sva tri slučaja, narod je bio pojam temeljnog nosioca revolucije, međutim, shvaćanje naroda je u sve tri revolucije bilo različito, te možemo pratiti evoluciju po tom pitanju. U Nizozemskoj revoluciji, narod predstavljaju staleži, svake pokrajine Nizozemske zasebno, i onda skupa, kao primjerice u Utrechtskoj uniji, koja je bila nositelj Akta o abjuraciji, s Williamom od Oranja, stadtholderom Hollanda i Zeelanda, na čelu, a sve u skladu s tadašnjim shvaćanjem monarhomaha. U Engleskoj, bikameralni Parlament se smatra narodom u kojem sjede lordovi na temelju svog porijekla ili imetka, trgovci i bogati seljaci, no opet, nije većina čitavog naroda. Već u SAD-u, narod čine građani, jer plemstva kao takvog nema, te postoji eventualna distinkcija unutar građana, s obzirom na njihov imovinski imetak te koja im je glavna djelatnost kojom se inače bave, te jesu li robovlasnici ili ne.

Ono što se može zaključiti, jest da svakim korakom, sve više i više članova društva biva uključeno u davanje svog pristanka u organizaciji vlasti, i samim time se polako ide ka raspadu feudalnog društva, te stvaranju građanskog društva, koje će biti ujedinjeno u konceptu pojma nacije. A onda kasnije, ta ideja, prvo u Francuskoj revoluciji, pa kasnije u 19. st. preko Proljeća naroda, a onda konačno u 20. stoljeću završetkom Prvog svjetskog rata, se obračunava s feudalizmom, te sve više i više, nacije, postaju glavni akteri u svijetu. Prvo preko svojih država, a kasnije i neovisno o postojanju vlastite države, u skladu s ustavnim pravom pojedine države, te međunarodnim pravom čitave međunarodne zajednice.

¹⁹³ „Deklaracija o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima“, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples>, pristupljeno 9.6.2024.

6. Literatura

6.1. Knjige

1. Andrassy, Juraj; Bakotić, Božidar; Seršić, Maja; Vukas, Budislav, „Međunarodno pravo, 1. dio“, *Školska knjiga*, Zagreb, 2010.
2. Armitage, David, „The Declaration of Independence: A Global History“, *Harvard University Press*, 2007.
3. Bastaić, Konstantin; Krizman, Bogdan, „Opća historija države i prava“, *Informator*, Zagreb, 1976.
4. Bonhomme, Brian; Boivin, Cathleen, „Milestone Documents in World History: Exploring the Primary Sources that Shaped the World“, *Schlager Group*, Dallas, 2010.
5. Bourke, Richard; Skinner, Quentin, „Popular Sovereignty in Historical Perspective“, *Cambridge University Press*, Cambridge, 2016.
6. Braddick, Michael, „The Common Freedom of the People: John Lilburne and the English Revolution“, *Oxford University Press*, SAD, 2018.
7. Burgess, Glenn, „The Politics of the Ancient Constitution: An Introduction to English Political Thought, 1603–1642“, *Macmillan Education*, Ujedinjeno Kraljevstvo, 1992.
8. Crawford, James, „The Creation of States in International Law“, *Oxford Public International Law*, 2nd ed., 2006.
9. Daniell, Christopher, „From Norman Conquest to Magna Carta: England 1066-1215“, *Routledge*, 2003.
10. Evans, Robert; Wilson, Peter, „The Holy Roman Empire, 1495-1806: A European Perspective“, *Brill*, Leiden, 2012.
11. Fisch, Jörg, „The Right of Self-Determination of Peoples: The Domestication of an Illusion“, *Cambridge University Press*, 2015.
12. Frank, Joseph, „The Levellers: A History of the Writings of Three Seventeenth-Century Social Democrats: John Lilburne, Richard Overton, William Walwyn“, *Harvard University Press*, 1955.
13. Grewe, Wilhelm G., „The Epochs of International Law“, *De Gruyter*, Berlin, Boston, 2000.
14. Hinsley, Francis H., „Sovereignty“, *F. H. Hinsley Basic Books New York*, 1966.
15. Hofbauer, Jane A., „Sovereignty in the Exercise of the Right to Self-Determination“, *Brill/Nijhoff*, Leiden, 2016.
16. Israel, Jonathan, „The Dutch Republic : Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806“, *Oxford University Press*, SAD, 1995.

17. Jackson, Robert, „Sovereignty: The Evolution of an Idea“, *Polity Press*, Cambridge, 2007.
18. Kurtović, Šefko, „Hrestomatija opće povijesti prava i države, II. Knjiga: Novi vijek“, *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 2005.
19. Kurtović, Šefko, „Opća povijest prava i države, I. Knjiga, Stari i srednji vijek“, *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 2005.
20. Kurtović, Šefko, „Opća povijest prava i države, II. Knjiga, Novi vijek“, *Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 2005.
21. Lavery, Charles J., „The Classical Doctrine of Human Rights in International Law“, *University of Chicago*, Chicago, 1950.
22. Lee, Daniel, „Popular Sovereignty in Early Modern Constitutional Thought“, *Oxford Constitutional Thought*, Oxford, 2018.
23. Mendle, Michael, „Henry Parker and the English Civil War: The Political Thought of the Public's 'Privado'“, *Cambridge University Press*, 1995.
24. Parker, Geoffrey, „Spain and the Netherlands 1559-1659: Ten Studies“, *Collins*, 1979.
25. Pocock, J., G., A., „The Ancient Constitution and the Feudal Law: A Study of English Historical Thought in the Seventeenth Century“, *Cambridge University Press*, Cambridge, 1987.
26. Rakove, Jack N., „The Annotated U.S. Constitution and Declaration of Independence“, *Belknap Press*, 2009.
27. Shaw, Malcolm N., „International Law“, *Cambridge UP*, Cambridge, 2008.
28. Smerdel, Branko, „Ustavno uređenje europske Hrvatske“, *Narodne Novine*, Zagreb, 2020.
29. Vile, John R., „The Declaration Of Independence: America's First Founding Document In U.S. History And Culture“, *ABC-CLIO*, 2019.
30. Vukadinović, Radovan, „Međunarodni politički odnosi“, *Politička kultura*, Zagreb, 2004.
31. Vukadinović, Radovan, „Teorije međunarodnih odnosa“, *Politička kultura*, Zagreb, 2005.
32. Whaley, Joachim, „Germany and the Holy Roman Empire, dio 1.“, *Oxford University Press*, 2012.
33. Wilson, Eric, „The Savage Republic: De Indis of Hugo Grotius, Republicanism and Dutch Hegemony within the Early Modern World-System (c. 1600-1619)“, *Brill*, 2008.
34. Wilson, Peter H., „Absolutism in Central Europe“, *Routledge*, 2000.
35. Zurbuchen, Simone, „The Law of Nations and Natural Law 1625–1800“, *Brill*, Leiden, 2019.

6.2. Članci

1. Ashcraft, Richard, „Revolutionary Politics and Locke's Two Treatises of Government: Radicalism and Lockean Political Theory“, *Political Theory*, sv. 8., br. 4., 1980., str. 429. - 486.
2. Boogman, J., C., „The Union of Utrecht: its Genesis and Consequences“, *BMGN - Low Countries Historical Review*, sv. 94, br. 3, 1979., str. 377. - 407.
3. Erent-Sunko, Zrinka; Marelja, Miran; Topić, Marko, „Dvojna pravna priroda Westfalskog mira: Međunarodnopravne posljedice očuvanja equilibriuma u Svetom Rimskom Carstvu“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, sv. 44., br. 2., 2023., str. 335. - 355.
4. Glanville, Luke, „The Myth of 'Traditional' Sovereignty“, *International Studies Quarterly*, sv. 57., br. 1., 2013, str. 79. - 90.
5. Liu, Han, „The Pre-History of Self-Determination: Union and Disunion of States in Early Modern International Law“, *Arizona Journal of International and Comparative Law*, sv. 36, br. 1, 2019., str. 1. - 44.
6. McGarry, John, „The Principle of Parliamentary Sovereignty“, *Legal Studies*, sv. 32., br. 4, 2012., str. 577. - 599.
7. Schwoerer, Lois G., „Locke, Lockean Ideas, and the Glorious Revolution“, *Journal of the History of Ideas*, sv. 51, br. 4, 1990., str. 531. - 548.

6.3. Zakoni i međunarodni ugovori

1. Povelja UN-a, [1993.] NN 15/1993

6.4. Internetske stranice

1. Deklaracija o davanju neovisnosti kolonijalnim zemljama i narodima, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples> , Pristupljeno 9.6.2024.
2. Pojam „suverenitet“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2013 – 2024. Pristupljeno 9.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/suverenitet>